Re
9105-2

1905 I-14

A' RÉGI HIRES MÉNESEK EGYIKE' MEGSZÜNÉSÉNEK OKAIRÓL

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS.

PESTEN 1829.

PETRÓZAI TRATTNER J. M. ÉS KÁROLYI ISTVÁN KÖNYVNYOMTATÓ-INTÉZETÉBEN.

15057

054207
OMgKDK

LELTÁR
1995.

LELTÁR
2008

Nem mindég az helyes a' mi helybe-hagyatik, hanem a' minek oka helyes és következése hasznos.

LELT. 1995

Leltár 1958

53.879

BÉVEZETÉS.

A' legnagyobb dolgokról valamint a' legkisebbekről örökké igen külömbözők az itéletek. Kevés tárgy van olly kis értekü, hogy az emberek annak megrostálásával magokat ne fárasszák. Kiki azt önnön tiszta vagy homályos szemeivel látja 's igen sokan az elő- vagy bal-itéletek' külömböző színü üvegein által nézik. Bár mi csekélység légyen is magában egynehány ló eladása, még is a' folyó 1828-dik esztendő' Octobere 1-ső napján történt kótyavetyélése ménesemnek nem kevés beszédre 's nagyon sok külömböző itéletekre adott alkalmatosságot. Sokan csudálkoztak ezen cselekedetemen, — mások módiból való anglomaniának 's némellyek hazafiságtalanságnak lenni itélték, — vagy mint ló-tenyésztőt hibáztattak, — többen, hogy ne tégyem intettek, kértek, jó-tanácsoltak. Ha mind ezek azon részvételből származtak volna, mellyel a' Közönség egy régolta elhírosedett ménes iránt viseltetik, örvendeném; mivel a' ló-tenyésztéshez való buzgóságnak jele lenne. De ez nagyon keveseknél volt, úgy gondolom az eset. Mivel, ha ezen régi híres ménesnek vélt elenyészését közönségesen fájlalták, annak legtermészetesebb következése a' lett volna, hogy nagyon sokan igyekezzenek azon drága jó fajokból magoknak valamit szerezni, — 's még is a' két Magyar Hazából alig találkozott négy vagy öt, a' ki elhatározott vevő szándékkal jött volna hozzám.

Már most részemről is légyen szabad ezennel vélekedésemet kifejtenem. Nem a' gazdaságbeli rossz calculus', vagy a' lótenyésztésre nézve tett

hibák' vádja alól akarom magamat kimenteni; mert erszényem 's istálóm fogják ezentúl legjobban megmutatni, hogy mint gazda vagy lótenyésztő hibáztam-é vagy nem, — hanem azon hibás balvélekedés megczáfolását érzem kötelességemnek: hogy ménesem ezen eladása bennem hazafiságtalanság, vagy a' lótenyésztés' ügyére nézve káros lett volna. Mellyért

Először: a' Lótenyésztésről közönségesen véve fogom vallomásomat megtenni.

Másodszor: Hazánkra alkalmaztatom állításaimat. — Megvizsgálván *előbb* közönségesen világszerte a' lovaknak külömböző Nemzeteknél lévő külömböző fajjait 's tulajdonságait; — *utóbb* pedig röviden kisérvén Nemzetünknél eredetétől fogva ezen időkig a' lovak' történetét, tekintetet fogok mostani állapotjára vetni. Ebből nyomozom azt ki, hogy hazafiság' tárgya lehet-é a' régi mellett való megmaradás' szándéka — és hogy Újjítás helyes-é?

Harmadszor: azt visgálom-meg miért nincs nálunk mostan a' lótartásból haszon, — megtekintvén azon nagy változást, melly a' lovak körül való ízlésben egy darab idő olta világszerte történt. Továbbá ezen változásnak okait, czélarányosságát, 's azt fogom fontolóra venni, hogy tartósságához mennyire lehessen bízni. Ezek tekintetéből

Negyedszer: arról akarok szóllani, hogy nálunk a' lótenyésztés' javítására mit lehet 's kell tenni.

Végtére a' tisztelt Közönséget ménesemnek mostani 's elarányozott jövendőbeli állapotjáról kivánom tudósítani.

Sibón, Novemberben 1828.

I.

A' LÓTENYÉSZTÉSRÓL KÖZÖNSÉGESEN.

Senki sem hozza azt kétségbe hogy a' lótenyésztés fontos része a' nemzeti gazdaságnak. Sőt bizonyos, hogy az valamint gazdagulására úgy erkölcsére 's karakterére is egy Nemzetnek nagyon béhat. Hogy lépesedését előmozdítja, ha ebben kiterjedett actív kereskedése vagyon azt főként Anglia 's más országok is eléggé bizonyítják, mellyek önnön szükségeiket meghaladó számmal nevelnek jó lovakat. De nem is lehet a' mezei gazdaság' termékeit valamire fordítani, mellyben azok' becse olly nagyra sokszorozódva hágjon, mint lovakban. Egynehány véka zabbal 's mázsa szénával neveltetvén-fel, sok ezer forintot hajthat és valóban gyakran hajt is. Millyen haszonra fordulólag helyheztetődnek lovakban a' gazdaság' termékei, valamint a' felügyeletek' és épületek' költségei, azt az is bizonyítja: hogy éppen azon országokban, mellyekben mind ezek drágábbak, vagyon a' lótenyésztés legnagyobb divatjában, — ámbár a' szerzeményi-tőkepénz is ott a' lovakban nagy lévén, hogy a' rájok tett költség megfordúljon, nagy kamatokat kell hozniok. Főként ollyan országban, melly földje

terméseit, részszerént szomszédjainak azokkal bővölködése mián pénzé nem teheti, részszerént pedig kereskedési közösülése' 's hajókázása' nem létéért külföldre jó sikerrel nem küldheti; nagyon szükséges, hogy mind termékeit, (productumait) mind munkásságbeli industriáját becsnevelve ollyakba helyheztesse, mellyek se tengely' se hajóra nem szorúlva önn erejeken mehessenekki az országból. Mi teheti pedig ezt inkább mint a' jó ló? melly sok mértföldekre nem nagy költséggel vitetődhetvén, sok száz aranyat érhető 's hazájába visszamenő árrát viszi önnön hátán a' külföldre. Európának olly sok tartományai vagynak, mellyek külömböző okokból vagy jó vagy sok lovakat se nem nevelnek se nem is nevelhetnek; ellenben a' lóbeli szükség már most olly közönséges és olly sok féle, hogy nem igen vagyon valaminek nagyobb kelete, — 's több élet és mozgás egy egy kereskedés' nemében nem lehet, mint a' mostani szükség' és ízlésnek megfelelő lovakkal valóban. A' melly ország a' valódi (positív) haszonnak azon szerencsés helyheztetésében nincsen is, hogy lovaival actív kereskedése légyen, még is, negative mennyi haszna van, ha a' status' és egyes személyek' külömböző szükségeire nagy számmal megkivántató lovakért nem kénytelen pénzét idegen országnak adni; melly pedig, ha a' kereskedés' viszontsága aránysúlyban nincsen, a' vett lovak' megdöglésével azon országra nézve örökre el vagyon veszve.

De egy nemzetet lótenyésztésének virágzása nem csak gazdagít: erkölcseire 's karakterére is hasznos befolyással vagyon. — Jó karban a' lótenyésztés csak ott állhat a' hol a' lovakat sokan kedvelik. Ezen kedvelésnek 's a' dologhoz való értésnek szükséges és soha el nem maradó következése a' lovaglás szeretete 's gyakorlása. Jó lovakon több gyönyörűség lévén lovagolni, mint rosszakon, — jó lovakkal sokkal többet lehetvén tenni mint rosszakkal, bizonyosan az a' Nemzet többet, sebesebben, 's merészebben fog lovagolni, mellynek jó lovai vannak, mint a' hol rossz lovak' hátán kell kinlódni. Ezért lovagolnak annyit napkeletnek jó lovakkal bíró Nemzetei, ezért az Angol, — 's ezért lovagolt valaha a' Magyar is annyit. Ellenben a' Hollandus, Olasz, Cseh, Morva nem nagy lovas. Hogy pedig a' lovaglás' testet erősítő, férjfiasító a' bátorságot 's elszánást kifejtő gyakorlása egy Nemzet férjfias karakterének 's erkölcseinek megalapítására igen hasznos, kétségbe azt hozni nem lehet. — A' gyereknek edzi inait 's ép növését elősegíti, — a' serdülő ha lovaglásban tölti-el egy részét tanulásból fennmaradott idejének, megvidúlva tér ahhoz vissza, — a' hasznos fáradtság lecsillapítja a' fejlődő test felesleges pezsgését, 's egy jó lovaglás után, teste' 's lelke' hasznára, nyúgodtan van, 's ágyában csak az álomról gondolkozik. Csak a' test zavarja-meg a' lélek' aránysúlyát, 's ha a' buján fejlődő egészség burjánt csiráztatna

is, kiirtja azt a' mozgás, munka 's fáradság. Ezen férjfias gyakorlás elzárja a' szívtől azon minden nagyot elölő maszlagot a' félénkséget; megismerkedik 's megbarátkozik az ifjú azon kisebb 's nagyobb veszélyekkel, mellyek a' bátor lovaglással egybe vannak kötve; — 's ugyan azon vázkép mutatván rémítő formáját egy általugrandó széles árokból, kert mellől, vagy gonosz ló' hátáról, mellyet a' kard' élén vagy az ágyuk' torkaiban sokan olly rettegve néznek, t. i. a' halál vagy megbénulás, — bizonyos az, hogy akár becsület akár hazája szóllítsa, könnyebben 's hidegebben fog az a' veszéllyel szembe tekínteni, a' ki lováról 's lóval több ízben bukott, 's a' lóval való veszélyből lelki-jelenléte mentette gyakran ki. Éppen ezen okokból a' jobb lovakon ülők 's megszokott bátor lovasokból állók hasonlíthatatlanúl jobb hadi-serget formálnak, mint a' kiket csak a' kínos fenyíték tart bágyadt lovaik' hátán, — 's így a' Nemzetek' dicsőségére 's történeteire is nagy befolyással vagyon a' lótenyésztésnek mi karban való létele.

A' Haszon az a' hatalmas rugó, melly eleitől fogva a' világon az emberek' lelki 's testi erejét leginkább kifejtette. Az erre való vágyás vettette-meg mérész nemünkkel a' tenger' dühét, vágatta által óriási munkával kereskedői útakká a' hegyek ormait, 's hideg, szomorú, de gazdag gyomrába bútatta-le vakmerőn azon földnek, mellynek színéből verejtékével élelmet 's hasznot

keres. A' haszon kecsegtetése mozgat számtalan ezer kezeket, 's ezen nagyon földi ösztön repíti az észt is felsőbb tájak körébe. Henye tehetetlenség, sinlődő csend vagyon mindenütt, 's mindenben, a' hol és a'honnan hasznot remélleni nem lehet. Egyedül e' tartja fenn a' kereskedést, ez állított 's tart fenn minden fabrikákat, — 's a' gazdaságnak se gyarapodhatik egy ága is mellyben haszon nincs, vagy nem lehet. Mellyre nézve, a' lótenyésztés is csak úgy állhat fenn 's mehet elébb, ha az a' gazdaság' hasznot nyújtó 's igérő részévé válik. Józanon reménlhető haszon' calculusán kell alapodni, mert csak így lehet remélleni, hogy főként már ezen megokosodott időkorunkban, okos emberek is azzal foglalatoskodjanak. Hogy a' lótenyésztésnek haszna egy országban az egészre kiterjedő légyen, annak is mentől kiterjedettebbnek kell lenni, — hogy pedig sokan adják magokat arra, azt csak úgy lehet gondolni, ha az hasznot ád 's igér; — mert csak a' haszon' reménlése lehet olly közönséges indító eszköz, melly a' legkülömbözőbb sorsu 's gondolkozásu embereket is ugyan azon egy útra indíthatja. Minden országoknak, a' hol a' lótenyésztés virágzatra jutott, példája azt mutatja: hogy az abból *nyerő* vagy *nyerhető* haszon vitte azt elé.

Ezen haszon két-féle: *természetes* és *mesterséges*. *Természetes*: midőn a' külső és belső kereskedés' útján a' lovakat úgy lehet eladni,

hogy azok' tartása, reájok tett gond és költség, a' bennek lévő szerzeményi-tőke-pénzt is tekintetbe vévén, haszonnal fordúl-meg. A' minden industriában, feljül bajoson haladható Angol ezzel meg nem elégedett, 's külön *mesterséges* hasznot is teremtett' — t. i. még egy hatalmas rugót, a' reménységet hozván mozgásba, *reménlhetővé* tette, a' lótenyésztésben nem mindég bizonyos nagy hasznot. — Ennek következésében a' *Versfutások* 's a' *Ménbér* által lehetővé tette azt: hogy egy lóval valaki sok ezer aranyat szerezhessen. Az illy nagy nyereség *lehetősége* 's reménlhető volta igen sokakat tüzel a' lónevelésre. Tapasztalást 's tudományt egybe-véve feküsznek sokan a' dolognak, 's azon lehető nagy nyereség' lehetősége' reményeit tartván szemek előtt, annak elnyeréséért se költséget se fáradságot nem sajnállanak. Nem minden a' végre nevelt ló nyer ugyan a' pályagyepen, 's kevésből válik sok pénzt szerző hágó ménló; de nyilvános haszon ennek következése az országra nézve; mert azon nagy gonddal nevelt lovakból, ha nem mind kijelelt futók vagy apalovak, de igen jó, 's a' lovaglás húzás', különböző czéljaira igen alkalmas lovak nagy számmal válnak. Ezen nagy tökélletességre vitt tiszta arabs eredetü versfutó lovakat, más nagyobb 's kisebb, könnyebb 's nehezebb lovakkal elegyítvén az Angol, minden szolgálatokra 's legkülömbözőbb szükségeire tökélletesen alkalmas, 's azoknak egészen

megfelelő lovakat nevel. Igen fontosan és világoson adja-elé 's meríti-ki ezeket a' "Lovakról„ írt lelkes munkájában Gróf Széchenyi István. Kivel én tökélletesen kezet fogván, azt állítom: hogy a' lótenyésztés' sikeres elémozdítására bizonyos és egyedül való út:

a' lehetőségig bizonyossá tenni az abból jövő feljebb úgy nevezett *természetes hasznot*, —

és, *a' mesterséges nagy haszonra* egy hihetősen reméllhető lehetséget nyitni.

II.

EZEN ÁLLÍTÁSOKNAK HAZÁNKRA VALÓ ALKALMAZTATÁSA:

1.

A' feljebb mondottaknál fogva én a' lótenyésztést hazafiúi principiumokból nem teszem hazafiság tárgyává. Ámbár egy egy dolog a'hazafiúi buzgó munkásságot 's áldozatokat ennél inkább meg nem érdemli; 's minden jó hazafinak azon kell lenni, hogy a' nemzeti lépesedésnek ezen fontos része gyarapodjék; de tudom azt, hogy ezen tárgy közönségesen előmenni nem fog, ha annak mozdító rugója *csak* a' hazafiság leend, — melly, fájdalom! sokakban igen gyenge erővel bír, 's a' Jobbakban is, ha az igyekezetet 's költséget haszon nem jutalmaztatja, a' kár' 's vesztés' terhe alatt végtére elveszti rugóerejét.

A' lótenyésztés éppen úgy fabrika mint akármelly más mestermíveket készítő, melly ha haszonnal bíztat, gyarapodni 's elé fog menni. Hogy a' csupa hazafiság vagy passio melly kevés fabrikát szül 's azokat is millyen csak sinlődő karban tudja fenn tartani, azt a' két Hazában elég szomorú példa mutatta 's bizonyítja. — Valamint a' kereskedést közönségesen, úgy a' fabrikákat is csak termékeinek jó kelete tarthatja-fenn. Azért a' fabrikánsoknak is minden bizonyal legszükségesebb fő-ügyelete az: hogy minő tárgynak vagyon jó kelete, 's okos fabrikáns nem fog egy már módiból kiment articulus' készítésében csak azért fáradozni, hogy boldog emlékezetü Atyja 's Nagyatyja annak készítésében híressé lett volt, ha szinte ő maga is amazt a' mostan szokásban lévőnél szebbnek vagy jobbnak tartaná is. — Így vagyon ez a' lótenyésztéssel is; ha nincs kelete a' lónak, kár van tartásában; — a' miben pedig kár vagyon, abban okos ember fáradozni nem fog; 's ezen nemes állat, a' ló helyett, inkább gyáva, köhécselő, de sok hasznot hajtó birkákat fog tartani. Ez az oka, hogy emlékezetünkre is minálunk már annyi nagyobb ménesek enyésztek el. Közönséges az a' panasz, hogy a' lovakat eladni nem lehet, hogy senki sem keresi, megfizetni nem akarja. Ennek szükséges következése az, hogy sokan megúnván veszteni, felhagynak a' lótartással vagy a' kevés költség is nehezen

fordúlván-meg belőle, a' mit tartanak is, rosszúl és szigorún táplálják, 's így az Ország' tetemes kárára a' lovak kevesednek 's mecsevésznek,

Minekelőtte megvizsgálnók lovaink' ezen elnem adhatásának okát, meg kell tekintenünk a' Hazánkban lévő lovaknak mind régibb mind mostani mivóltát.

De hogy valamint micsoda fajokból való származása, úgy a' rajta történt változások is érthetőbbek legyenek —

2.

Vessünk egy tekintetet a' több Nemzeteknél lévő külömböző fajokra 's azok' külömböző tulajdonságaira.

A' lovak világszerte olly külömböző formájuak 's tulajdonságuak, hogy azokat bajos egy törzsök' ágazatainak tartani. A' könnyü, pattanós, 's keccsel teljes növésü Arabs, 's a' hússal terhelt, lomha, 's durva Frízlandi ló között olly nagy a' külömbség, hogy csak nem külömböző nemü állatoknak lehetne tartani. Minél fogva ha bé nem bizonyítható is de nagy hihetőséggel lehet a' lovakra nézve két külömböző törzsököt felvenni, t. i. a' *napkeletit* 's *éjszakit*. Ezen egészen külömböző két vérnek az egybepárosodás által történt sok féle vegyülése, 's a' külömböző éghajlatok, 's tartásmód által, származtak a' külömböző tartományoknak mostan

meglévő külömbféle lovai. De a' lovak' minémüségére nézve legnagyobb befolyással volt a' Nemzetek' különböző karaktere 's geniusa. Az ember minden körülette lévő dolgokat magához szab, minden tárgyra a' maga bélyegét nyomja rá, 's kezei között mindenen meglátszik az ő lelki 's testi minémüsége. A' Nemzetek' lelke szóll épületeikből, látszik az öltözeteikben 's minden míveiken; 's a' mívelése alatt lévő táj 's természet is annak viseli ábrázatját. A' lovakban is majd minden nemzetnél nyilványosan látszik annak eredetisége 's tulajdonságai.

Szorosan egybe van kötve a' lovak állapotja a' Nemzetek' sorsával. Olly állat lévén ez, mellyet minden Nemzet helyheztetése, szükségei, 's geniusa szerint használ, idő' teltével ezekhez alkalmaztatik az 's ezeknek megfelelővé válik minden országban. A' Spanyolok' lovai a' Napkeletiektől származtak, 's a' Mauroktól maradt nemes vérü ló sokáig tisztán megtartódott. Szintúgy az Angolok teljes vérü lovai ugyan azon Napkeletiektől vészik elegyedés nélkül való eredeteket; — 's imhol! a' két különböző Nemzet minő különböző állatokat formált ugyan azon vérből, — de mind a'kettő tökélletesen hordozza formálójának különböző nemzetisége' bélyegét. Pompás, tüzes, méltóságos büszkeséget mutat formája 's mozdulatja a' spanyol lónak; az angol ellenben önn-ereje' érzésében nyúgodt, hideg vérü, csak a' munka 's cselekvés által hevül-fel

's tüzül neki, melly tüzet a' menés, akadályok nevelnek, 's az erő tartóssá tészen; — külső formája nem bájoló, de egész alkotásában egybehangzás, 's az abból kilátszó erő jól esik a' szemnek. Amaz pompára 's játékra, e' pedig munkára 's valódi haszonra látszik születve lenni. A' tenyésztés' mestersége vitte ezen nagy különbséget végbe. A' legtisztább 's ugyan azon vérből származott lovak köztt is, mind formájokban mind tulajdonságaikban sok különbségek adják magokat elő. Egyiknek formája, tekintete, maga tartása, sokkal szebb, kellemetesebb, a' többekénél; egynek mozdúlata kerekebb, magosabb hajlékonyabb mint a' másiknak; — némellyekben az erő és sebesség mutatja magát különösen-ki; másoknak természete játszibb 's tüzesebb. Ha a' fajra használandó lovakban ezen 's több más külömböző tulajdonságok közül némellyekre főbb ügyelet vagyon, 's mindég az azokkal bírók által megy a' szaporítás, megörökösödnek a' fajban azon forma 's természetbeli minémüségek. Ezen mód által az Angolok, nem csak a' lovakban, hanem más állatokban is az ő czéljoknak tökélletesen megfelelő 's az eredetitől már nagyon külömböző fajokat formáltak. A' husáért tartott szarvas-marha nálak egészen más, mint a' mellynek erős nyakkal 's kemény vastag csontokkal igát kelletik vonni. Vékonyok 's kicsinyek annak minden részei, mellyekre hús nem fér, 's nemhogy nagy terch

húzásra de sok járásra is igen gyenge; ellenben a' hús és kövérség képtelen rajta. — Igy a' lovakban is, a' Spanyolok azokat használván inkább fajra, mellyek izléseknek inkább megfeleltek, t. i. a' fennköltebb nyaku; szebb tekintetü, magosabb 's kerekebb mozgásu, játszibb 's tüzesebbeket, természetes: hogy lovaik fennhágókká gangosokká 's tűztől szikrázókká váltak. Ellenben az Angolok, lovaik közt örökké a' legsebesebbeket, leggyőzősebbeket, 's erősebbeket becsülvén leginkább, ezeknek fajjaikban is ezen tulajdonságok formálódtak-ki leginkább. Tudván ők azt, hogy a' kellemetes forma az igazi jóságra nem elkerülhetetlenül szükséges, az eredeti arabs szépségre nem sokat ügyeltek, 's ezért teljes vérü lovaikban is, nem mindegyikben lehet azon idealis szépséget feltalálni. A' tapasztalás meggyőzvén őket arról, hogy a' felette vékony csont, nehéz nyak 's fő, a' ló aljának szük vólta, valamint az önn-magát idő előtt megemésztő tűz, igen nagy lábszedés a' ló sebes és győzős vóltát akadályoztatják, nem használtak illyen lovakat fajra; 's valamint a' Spanyolok, 's az őket követő más Nemzetek is a' carousselekben 's lóiskolákban fényeskedő legszebb, legügyesebb lovaiknak igyekeztek csikójit venni, úgy az Angolok örökké csak legsebesebb legtartósabb ménlovaiknak 's kanczájiknak ivadékjait tenyésztették, kipróbálván azoknak valódi jóságokat a' versenezésekben 's vadászatokon.

Ezen külömböző Nemzeteknek olly külömböző lelkek', gondolkozások', 's életek' módja is, hogy szükségesképpen illy külömböző de mindegyik természetének egészen megfelelő fajokat kellett magoknak nevelni. — Mert éppen a' mint a' rangjára 's pompás czímjeire büszke Spanyol Grand fényes kisérőji' közepében, egy hideg vérrel ballagó, madár-húsú versfutó lovon igen szerencsétlennek érzette volna magát; szintúgy nagy bajban lenne egy Angol a' lábszedő, nem soká megtörténő kidüléséig szüntelen nyughatatlan lovon, vagy hosszas útjaiban, vagy a' rókák' 's szarvasok' árkon bokron való üzésében. Nemzetisége következésében nem tenyészthetett a' Spanyol magának másfélét, csak a' millyen a' spanyol ló; angol lovat pedig csak egy olly valódi 's mindent megfontoló nemzet formálhatott, mint Britanniának szabad 's boldog népe. Más országokbeli lovakon is kitetszik birtokossok' nemzetisége, valamint historiai 's míveltségi állapotja. Nem tökélletesen felel-é meg a' Cseh, Morva, Stájer élete' módjának 's szükségeinek az ő nehéz 's csendes derék terh-hordó lova? Nem bajos-é képzelni is a' nehéz *Fuhrmányost*, az ő savanyú ábrázatjával, mindég goromba feleletre készen, másként mint otrombán lépő babos lova' lecsapott fara mellett menve? A' kevéssel béérő Kozáknak lova is minden viszontagságokat tűrni, 's csekély eledel mellett is sok fáradságot tud kiállani; pompára legkevesebbé

sem való, de alkalmas, sivatag helyeken hosszas útazásra. — Már az elevenebb 's fényt inkább szerető Lengyel lova, ámbár igen azon fajbeli, formásabb tüzesebb; közülök a' gazdagabbak 's míveltebbek arabs csődörökkel újjították 's szépítették lovaik' fajjait. Muszka ország a' mívelődés' sok részeiben sebessen haladván-elő, semmi költséget nem sajnált, jó, főként angol lovak' szerzésére, 's gyakori háborúji által megtanúlván a' ló' igazi becsét ismerni, azokat nem pompára 's játékra, hanem igazi haszonra tudja fordítani, 's ennek köszönheti, hogy mostan sok jó 's derék lovakat nevel. — Európának több tartományai, a' hol a' régibb ízlés következésében elébb csak a' Spanyolok voltak a' csudálttak, a' lovak' használásának módja változván, változtatni kezdték lovaik' fajjait, és a'mint világszerte kevesebb fény 's több valódiság lett, a' mint a' henye puhaság múlni 's a' háborukban kifejlődött férjfias lélek uralkodni kezdett, — úgy a' lovakkal való játék 's iskolás lovaglás szűnt, 's a' lovak' igaz használása nevekedett. Igy Burkus ország, Mecklenburg 's Német országnak majd minden részei, nem külömben Franczia ország is, arabs és angol fajok' szaporításával, már sok jó lovakat kezdtek nevelni. Hogy Olasz és Spanyol országban és Portugalliában a' ló javítására nézve kevés történt, lehet-é csudálni?

3.

Lássuk már röviden Nemzetünknél eredetétől fogva ezen időkig a' lovak' történetét.

A' Magyarok napkeletről jövén, eredeti lovaik is azon fajbeliek voltanak. Valameddig a' Magyar, sebek 's harcz által szerzett birtokát vérével oltalmazta, valameddig hadban serdülő 's csatában őszülő életet folytatott, 's erős gátja volt a' Keresztyénséget veszéllyel fenyegető félholdnak, mind addig igazán reá illett az a' már csak hangá vált közmondás, hogy "a' Magyar lóra született", — kellett 's tudta lovát használni, még pedig ott a' hol mind embernek mind lónak valódi becse igazi próbára van kitéve, t. i. a' vér mezején, — midőn a' „robustus acri militia puer, vitam sub dio et trepidis egit in rebus" győzős, sebes 's erős ló kellett akkor neki. A' béke' idején is, fáradsághoz edzett Eleink, fontos és gyakran bőrökben járó dolgaik mián sebess útjokat, melly Országunk' akkori vadabb tájaiban nagyon terhes is volt, lóháton tették; — erre is a' mostani fennhágó, nyughatatlan, 's vékony csontu lovainkat bajosan használhatták volna.

Sok időkig kevés egybe-köttetésben élvén a' napnyúgoti nemzetekkel, lovaink is jó-részt eredeti vérüek maradtak, — 's legtöbb egybejövése lévén Nemzetünknek mind a' had mind

a' béke' idején a' Törökökkel, sok napkeleti lovak jöttek gyakran az országba. — Európa több részeiben már régebben a' tournierok, Ritteri fény, 's aristocratiai pompák' következésében, pompás lovakra volt szükség, — azok feleltek-meg inkább a' dicső eredetére 's nagy nemére büszke, fényűző Úri rendnek. — Mint egy fél isten ragyogó készületében jelent-meg, a' vitézi játékokban vagy csatában győzedelmes, egy bámuló sokaság' szemeit magára vonva, nyerítő 's lobogó serényjével büszke ménjének hátán. A' Magyarnak se kedve se ideje sok a' pompára nem volt; hazáját, birtokát, háza' népét kellett oltalmaznia, 's csak fáradságot kiálló sokat győző és sebes lovakra volt szüksége, 's azokat becsülte.

Midőn másutt későbbre a' *Ritteri* kor' vad de velős lelkét, az időnek újj szelídebb de puhább lelke űzte-el; midőn amaz óriási testből a' valódi élet eltávozott; sok dolgokban megmaradt annak külső leple, 's árnyéka. Az újjabb kor külszínben 's játékban elevenítette-fel az elhúnyt nagyság emlékezetét. Így a' lovaknak csaták 's tournierok helyett a' lő iskolákban carrouselekben kellett veréjtékezni.

Ezen változásokból származott ízlési változást országunk' félre való fekvése, 's helyheztetésünknek amazokétól való elváltsága, csak későbbre engedte mihozzánk eljutni. Európának több részében már régen, az iskolás nyergekben bé-

sánczolt meredt lovasok, singes zabolákkal kínozták lovaikat, 's tudományoson végbe-vitték, hogy azok mindent tudjanak, csak menni 's haladni nem; midőn a' Magyarok még mind, czélarányos jó nyergeiken el nem bénított természetes derék lovasok voltak. Más országokban a' lovak nagyobbára csak játék' tárgyaivá váltak volt már, midőn a' Magyar még el nem korcsosított lovait valóban használta; — ha heverő csend volt is már inkább sorsa, nem csatákban ugyan, de igen útazásra 's férjfias vadászatra.

Minekutánna a' Magyar Szent Korona a' Római Császárok' fejét kezdette ékesíteni, Hazánkba is ezen hatalmas Udvarnak pompás szokásai, fényes ízlése, ámbár későbbre mint máshová, átszivárgottak. A' Magyar lehagyván sokakban régi durvább, de egyenes és erős mivoltáról, módosabb gyalúltabb, de puhább is lett. A' dicsőségre vágyás Nemzetünknek vérében lévén, nem kapott az már harczban 's csatában magának táplálást: 's a' nem-csillámló érdemet ritka ember ismérvén, külső fényben, keresték azt Hazánk' Nagyjai 's Gazdagabbjai. Ezen okokból más nyelv, újj életmód, 's idegen öltözet is kezdett az ősi mellett, és helyett kedvességbe jőni.

Így a' lovakban is. Megkezdették vetni lovainknak nem pompás nem fennhágó de győző régi fajtájit. A' Spanyol ló lévén akkor legkedveltebb, a' világ' ízlését követni akarók,

effélékkel kezdték méneseik' vérét elegyíteni. Hazánkban ezen vegyítés nem olly rég kezdődött. A' múlt század elején hozattak elébb Spanyol lovak Magyar Országra, 's kezdett az akkor mindenütt olly nagy divatjában lévő iskolás lovaglás, 's fennhágó lovak' szeretete harapozni; — 's ez későbbre úgy elterjedett, hogy senki se tartotta úri lónak, ha lábszedő, kosorru, hattyu nyaku nem volt. Erre törekedvén minden lótenyésztők, ennek elérésére mindenféle idegen lovakat kezdettek béhozni. Bajos lévén eredeti spanyol lovat kapni, az efféle faju, vagy némellyekben ehhez hasonló más nemzetbeliek jöttek méneseinkbe, 's így a' mostaniak, a' Császári Karschti Kladrupi ménesekből, 's Dán, Nápolyi 's még Isten tudja! honnan való lovaktól származtak. A' kiknek vagy a' szerencse, vagy a' dologhoz tudás azzal kedvezett, hogy igaz napkeleti vérből származó spanyol lovakat kaphattak, tartott-meg azoknak ménesse sokat eredeti jó-voltából, 's legalább a' jó vér megmaradott. De a' hol nemtelenebb lovak, dánusok, nápolyiak 's német eredetüek korcsosították-el a' fajokat, szűk elejü, gyenge hátulju, hosszú siklájú, vékony csontu lovak szaporodtak ott.

Erdélyben tovább maradott-meg a' régi napkeleti vér, tovább maradván ezen ország a' Törökkel szorosabb egybe-köttetésben. Magyar Országon rég elkezdették volt már az idegen elegyítéseket, midőn még itt a' régi jó fajok tisztán

megvoltak. De végtére a' mi hegyeink közé-is béhatott a' spanyol faj' 's emelő lovak' kedvelése. Báró Wesselényi István volt jó résztt a' legelső a' ki Erdélybe 1740 táján spanyol hágó lovat hozott, 's igy származtak ide a' Galant, Hannibal, Caesar, Brillant, Bello, Spitz, rész szerént Spanyol rész szerént Császári ménesekből eredett fajok. A' Törökkel való szomszédságunknál fogva történetesen is jöttek, főként az utóbbi török háborúk' alkalmával ollykor napkeleti lovak hozzánk, 's ennek lehet valamennyire köszönni, hogy lovaink még jobban el nem romlottak.

Későbbre mind a' két Hazában kezdettek a' méneses gazdák az újjabb izlésnek hódolni. A' midőn olly nagy hévvel kezdették minden felé az arabs lovakat keresni; Magyar Országon is többek képtelen árrokon vettek, rész szerént igaz, rész szerént úgy nevezett arabs csődöröket. Ezen firma alatt igen sok rossz ló nagy árra kapott. Egy czikornyás napkeleti nevet adni, 's pergamenre arabs genealogiát mázolni, 's valami Basáról, Karaványról, 's afféléről egy czifra mesét koholni, nem olly nehéz; pedig csak e' kellett, hogy gyakran a' legrosszabbak is teméntelen pénzen keljenek-el. Tudok egy Magyar Országon újj ménest állító Urat, a' ki egy Erdélyi Ur' istállójából úgy nevezett arabs lovat nagy árron vett-meg, pedig a' ló ahhoz egy Tiszttartótól került 's a' mellyen egy szúrás-helye látszván, kétség kivül vasvilla'

bélyege; a' vevő nagyon meg volt az el-adónak azon kinyilatkoztatásával elégedve „das iſt der Mahomeds-Stich." Egy közönséges török ló, mellyen bizonyos arabs lovak' vitelekor másokat vezettek, utjában Szebenben megsántult, 's később arabs gyanánt nagy árron ment-el, 's egy híres ménesben lett apaló.

Erdélyben még gonoszabbul volt a' szerzett arabsok dolga. Annyi pénze nem volt a' méneses gazdáknak, mint a' Magyar Országiaknak, 's még is minden akart egy egy arabsocskára szert tenni, 's ezen már az Úrisághoz szintén illő házibutornak némellykor török, de többnyire jó keresztyén országbeli, lengyel, oláh, moldovai lovakból kellett kitelni. Mint a' gomba a' földből, úgy származtak-elé ezen úgy nevezett arabsok. Majd minden ménesben volt egy illyen lőcsös lábu macska. Látni kellett ezeket, hogy képzelni lehessen, minő nyomorúlt állatok voltak. Ismértem egy sárgát, 14 markon alól való volt, mellynek abban állott érdeme, hogy nagyon hordott; de azt nem vették számba, hogy ezt három hatalmas vágás' segítségével tette. Egy más fejér hágó arabsot láttam olly tehén-lábbal, hogy minden lépten a' hátulsó térdeit összefente. Tudok egy ménes-tartó Urat, ki egy arabsnak, bizonyos Magyar Országi ménesben közönséges kanczáktól született úgy szóllván, kimustrált két fiát vette-meg azon czélból, hogy ezekkel fáinítsa már igen nagyokká 's durvákká

vált lovait. Hogy ezen úton lovainak fáinítását 's kicsinyítését, az az gyengítését, ezen tisztelt Úr el fogja érni nem kétlem, — de mi örömére, nem tudom, — kivált ha nagyon könnyű terhéhez az én 170 fontomból valamit adnom lehetne, a' mit nagyon szívesen tennék. Magyar Országon is hogy a' drága 's néha valóban nemes arabsok nem sok jót tettek, szomoruan mutatja a' tapasztalás; de hogy Erdélyben ezen nagyobbára se vérrel se testtel nem bíró, nyomorú állatocskák, a' lovak' állapotját nagyon elő nem mozdították azt könnyen által lehet látni.

Angol ménlovak is jöttek még a' múlt században mind magyar országi mind erdélyi több ménesekbe. A' ménlovak' kivitele iránt Angliában akkor még meglévő tilalom mián, igen hihető, hogy azon akkor Angliából jött lovak többnyire csekélyek voltak, származások is bizonytalan, — a' teljes vagy félvérüségről kevés képzelet, 's közönségesen az angol lovakról való ismeretek még igen homályosok lévén. Mindazonáltal Magyar Országon több ménesekben, nevezetesen a' Gróf Viczayéban jók váltak fajjaikból. Erdélybe 1783-ban négy angol ménlovat hoztak, de kevés fajjait vették, 's háromnak jórészt már semmi nyoma sincsen. Hanem azon Alexander nevü, mellyet ugyan akkor néhai Atyám hozatott, sok és jó csikókat hagyott maga után, 's bizonyságúl hívom minden erdélyi lovas hazámfiait, hogy ennek maradékai,

minden más fajok közűl kivált jó használható lovak. —

Világos lovaink' ezen eléadott történeteiből, hogy a' régi magyar 's erdélyi fajlovat a' ménesekben feltalálni már nem lehet. Leginkább fennmaradott az a' parasztoknál, főként Hazánk' azon hegyes részeiben, a' hová idegen lovak nem igen juthattak, mint p. o. Erdélyben a' Csíki 's Hátszeg-vidéki havasok tájékain. A' paraszt lovak nagy részében látszik is napkeleti eredetek, mind formájokban, mind győzős voltokban. Csak derék csontjaik, 's a' bennek lévő jó vér teheti azt, hogy ezen apró lovacskák olly nagy terheket huzván vagy hátakon vivén, valóban többet tesznek, mint azokról csak fel is lehetne tenni. De ezen lovak, gazdájok többnyire szigorú, gyakran siralmas sorsának részesei. Nem táplálhatja a' szegény paraszt lovát jól, és sanyarúsággal nevelt csikaját, mínekelőtte az megállapodott 's erőre kaphatna, kénytelen rossz tartás mellett nehéz munkákra használva elcsigázni. Természetes, hogy e' mián nagyon elaprósodtak; 's minden választás nélkül a' legapróbb 's hibás lovakat is használván fajra, csuda hogy még inkább el nem aljasodtak.

Két nagy ok járúlt még ahhoz, hogy a' lovaknak méneseinkben mecsevészni kellett;

Egyik, hogy a' lovagláshoz való kedv 's annak gyakorlása kevesedni kezdett —

Másik, lovainknak rossz és szigoru nevelése.

A' leghasznosabb eső is nevel burjánt. Így az ég' szép szülöttjének, az áldott békének is van egy elkényeztetett beczéje, melly gyalázatot hoz anyjára, t. i. a' puhaság. A' Magyarnak törvényei szabadságot, 's hatalmas Királyai békeséget nyujtván, a' világon könnyebben élő, csak hamar restűlni puhulni indult, — kénytelen nem lévén mozogni 's fáradni, lágyuló testét kímélleni kezdette, 's ifjúságunk a' paripa' hátáról tollas kocsikba költözött. Eljött az idő, mellyben „nescivit equo haerere ingenuus puer, venarique timuit, ludere doctior seu graeco trochô, seu vetitâ legibus aleâ." — Az ifjak restség' 's félénkségből nem lovagoltak, a' korosabbak szégyennek 's főként hívatalbeli gravitással éppen meg nem egyezőnek tartották. Jó lóra paripára már majd senkinek se kezdett szüksége lenni; mert úton lóháton nem jártak, 's akármi rossz *falajtáros* hat gebével csak elvontatták magokat ha mi lassan is; agarászatokon, melly régen lónak 's lovasnak nem rossz próbája volt, kímélve a' czímereseket, többnyire paraszt lovakon kezdettek járni, mert ezek nyúgodalmasabban 's biztosabban is hordozták; vagy félvén hogy a' török-búza-csutkókban botolhatván úri nyakok törhetnék, csak lassan követték a' nyúl vagy róka után száguldó agarakat, 's „után Pista, haladj!" kiáltottak lovásszoknak, nem lévén úri képzetek szerint ennek nyaka a' Hazára nézve

olly nagy becsü. Így a' lovak jóságát kipróbálni senki se nem akarta se nem tudta, 's azokat igazán nem használván, természetes hogy használható voltokra sem ügyeltek.

A' világon két féle lókedvelő van, az egyik szereti a' lovat *nézni*, a' másik *használni*. Ezek, lehet hogy nem ollyan szép, de jó lovakat neveltek mindég, 's fognak örökké nevelni; amazok festeni való képeket, gyönyörű állatocskákat tenyésztetnek, de a' mellyek gyakran ritkaságok gyüjteményébe inkább illenek, mint egy lovas ember' istálójába. Illyenekké vált Hazánkban a' méneses gazdák' nagyobb része. Tudok ollyant a' ki azt mondotta, hogy a' lónak egy Gavallér csak a' fejét 's nyakát nézze, a' lábaira ügyelni csupán katonának kell. Szem fő fül volt egy másnak mind szava' járása mind ügyeletének egyedül való tárgya. Sokan azzal dicsérték a' lovat, hogy nyakával lovassát eltakarja, — 's ollyan vékony a' lába mint egy őznek; minél inkább kaszibált ezen vékony csontokkal annál inkább bámulták; 's tudok a' ki dicsekedve számlálta, hogy hányszor üti-meg lova a' kengyelt. Sokan lovaikat késő öregségig tartották, azokat mint híres állatokat csudálták 's csudáltatták, a' nélkül hogy valaha magok reájok ültek, vagy másként is akár hátán akár hámban megpróbálták volna, hogy tudnak-é, győznek-é valamit. Illyenek voltak nálunk az apalovak, 's a' mostani ménesek' nagy hírű törzsökei.

Más nagy oka volt mi nálunk a' lovak' elaljasodásának, azok' rossz tartása, 's éppen nem czélarányos nevelése. Bajoson van Ország, mellyben olly kevés valódi ló-ismerő 's lótenyésztéshez tudó lenne, mint országunkban, még is minden ember hiszi, hogy ahhoz ért, 's tudákoson is értekezik arról. A' kinek rossz lova sem igen jó pedig soha sem volt, a' szántó-vetők' serge úgy, mint a' tentásoké, egyformán papol lóról; a' kinek még minden elkezdett dolga kezébe szakadt, erről még is tanítva szóll, sőt firkál is, 's a' homályos képzeteket még jobban zavarja; ollyan is ki még a' határszélen sem igen lépett túl, az angol arabs magyar lovak' jóságai' 's hibáji ügyét, elitéli; ollyanok is meghatározzák mellyik ló tartósabb, sebesebb, mellyik jobb katonának, mellyik utazónak, kik mindég viselt sarkantyújokat botlás köztt legfeljebb önnön lábokba, de lóba soha se' vágták; vagy talán hajdon ifjú-legény korokban egy egy kocsis nyergesen a' szomszédig döczögtek. — A' ménes birtokosok' nagy része se értvén semmit is lóhoz, az azzal való bánásban annak születésétől fogva mindent elkövetett rontására. Kevés hasznot hajtván a' ménesek, gondot resteltek, költséget sajnállottak arra fordítani. A' párosításra való rossz ügyelet 's hozzá nem értés mián nagyon kitsin volt a' szaporodás. Igaz hogy a' felette kövér kancza bajosabban kap csikót, de ettől tartván ugy el hagyták hitványodni a' kanczá-

kat, hogy ezen elébezett állatoknak vére 's indulatja a' buján tartott ménlovakéval legkisebbnyire sem eggyezhetett. A' párosításnak ezen rossz módja miatt a' kanczák' nagyobb része meddőn maradott. A' csikózók rosszúl élvén télen által, bennek lévő csikajok kiformálására, későbbi táplálására, de még soknak a' megellésre se volt elég ereje. A' minden esztendőben kevés számmal lévő csikóknak is nagy része négy esztendős koráig az értetlenség mián, rossz és szűk eledel mellett elveszett, 's a' mellyek átszigorogták is ezen szenvedések' esztendeit, se csontjok se inaik ki nem formálódhattak. Abrakolni csikót veszedelmesnek tartották, azt hitték, attól megvakúl, 's féltek hogy az által megdurvúl 's vastag lábai lesznek. Ha némellyek a' csikóknak első esztendejekben adtak is valami kevés zabot, de már másod 's harmad-fű korokban csak szűkön kapott szénán 's többnyire szalmán kellett rágódniok. A' méneseknél, télben 's tavasz-féltt az emelő rúd, nyárban az árkány volt a' tenyésztés körül egyik fő mívszer. Jól teleltek az idén lovaink, úgy mondták, mert csak alig kellett tavasz-féltt a' vénebbek 's gyengébb csikók közűl némellyiket emelni. Ha, a' fűhegyen egy kis erőre kapott lovaknak 's csikóknak valami baja lett, ha tudtak volna is hozzá, nem igen lehetett orvosolni, mert csak hosszú kötéllel, lovat 's embert veszedelmeztetve lehetett megfogni. Az így felnőtt

vagy is inkább fel nem-nőtt ló; négy esztendős korában végtére istálóra hurczoltatott, hogy szinte ollyan kevés és rossz eledelt kapjon, de több kínt lásson mind eddig. Egy otromba gyakran Oláhból 's Czigányból lett úgy nevezett Lovász-mester rángatta 's kergette kordán. Erőszakkal nyergelték 's hátasították-meg. Gyakran nyomorodott-meg ezen nyaktörős munkában ló 's ember, lovak ugyan gyakrabban, mert csontjaik gyengébbek voltak mint nehéz 's izmos lovászaiké. Alig tudott a' természet, annyi viszontagságokkal küzködve a' lónak 7 esztendős koráig annyira menni, hogy annak gátolt növését 's kiformálását valamennyire bévégezhesse; de ezt a' tudós Bírtokos lovai' nemes voltának tulajdonította, nem sejdítvén azt, hogy az Arabs, lovát már nagyon jókor használja, 's az angol teljes-vérű ló két 's három esztendős korában már versenezésre is elég erős. A' kik lovaikat inkább szerették, 's gondosabb méneses gazdák' nak tartattak, szénával dugták, gőzös istálókba zárták, 's a' bénulásig hevertették azokat. Mind ezeket előre bocsátva természetes, hogy azon tekintet, mellyet lovaink' mostani állapotjára vetünk, nem igen örvendetes.

4.

Lovaink' mostani mivolta.

Legnagyobb része lovainknak, számtalan korcsosítások által igen sok alkotásbeli hibákkal

van tele. A' Spanyol 's több más feljebb említett lovaktól vett szabása gyakran kedvetlen, 's a' mostani ízléssel nem egyezhető. Szép egyenes, száraz fejet, ritkán lehet kapni, — az többnyire szűk-homloku, kosorrú, vagy pedig húsos és otromba, a' nyakok nagy részént nehéz és vastag, vállaik hússal terhelttek, szűgye sokaknak szűk, marja nincs, eleje alacson, 's melly ritkán lehet csak valamire való csontu lovat is látni! a' hosszú sikló, lecsapott far, lőcsös láb, 's gyenge inatlan czombok is nagyon gyakoriak.

De nem csak külső formája 's termete kellemetlen, hanem belső tulajdonsága 's természete is kevésnek jó. Nagy része a' mi lovainknak valóságos szájvitéz (fanfaron) mint sok kávéházbeli vasgyúró Hős, a' ki ellenség előtt nagyon megszelídűl. A' mi lovaink is az istálóból kijőve ugranak, tánczolnak, lovassok velek nem bír, heveket nem csillapíthatja; de ha útnak eresztik, nem sokára a' hattyú-nyak elnyúlik, 's az érzékeny oldal jól eltűri a' sarkantyút. Vigyázzunk, hogy az illyen, igaz Magyarhoz nem illő természetéből lovainknak a' magunkéra ne hozzanak hasonlító ítéletet. A' lovakban a' lélek 's akarat sokat tesz, de annak hijánosságát a' sarkantyú is sok részben pótolhatja; az erőnek ellenben nincs surrogatuma. Nevetséges mindenben a' sokat akarás, kevés erő mellett. A' lovakban is ha a' tudás a' szándéknak meg nem felel, korán megemészti a' nagy tűz a' gyenge tehetséget.

Alkotások 's természetek mián, a' járás' minden nemeiben vagy lassuk, vagy nem tartósak. Sok úgy nevezett erdélyi derék paripával, ha a' még soha nem tett próbára menne a' dolog, úgy járna birtokossa, mint egy ismerősem kerekre kihízlalt német-fajta kanczájával, melly a' mint állította, szíve szerínt való paripája volt. Ezen lépésben igaz hogy csak daczogó, de híres ügető lovát végtére midőn próbálni is akarta, egy kis paraszt ló messze elhagyta, — a' futásban is azzal győzni koránt sem tudott, — ugratásra jött a' dolog, de ez éppen nem volt kenyere,— az a' kérdés támadt, hogy már mire jó ez a' ló? egy jó barátom kitalálta, hogy megbecsülhetetlen lenne őrállani. Hanem sok erdélyi paripa még erre való sem lenne, mert ha menni nem is tud, de állani nem akar.

A' mi lovaink külömb nemü származások miatt alkotásokban is egybe-illőséggel ritkán birnak, 's gyakran több részeik egymással a' legellenkezőbb félék. — Ebből következik, hogy mozdulatjokban is többnyire nincs öszvehangzás. A' nagy-részint gyenge vagy ingadozó hátulsó rész 's lábok, nem bírhatják előtaszítani az időt 's erőt vesztegető első lábak' hadarászását.

Azt ugyan örömmel vallom-meg, hogy egy tized olta sok régi előítéletek kezdenek oszlani; szünni kezd az előbb olly dívatjában volt koplaltatás systemája; kevesebb lovakat kezdenek tartani, de jobbakat 's jobban, — sokan igye-

keznek a' lovakról magoknak valódi ismereteket szerezni, — 's, hála az Egeknek! ifjúságunk többecskét 's férjfiasabban kezd lovagolni. Nem lehet örömmel nem nézni, hogy melly jó használható, 's egyszer'smind pénzé is tehető lovak szaporodnak 1823-tól fogva, a' pénzért hágó angol ménlovaktól; 's hogy ezeknek mind formájok mind belső tulajdonságok a' legmerészebb reményeket is mennyire feljül múlta. Mert ugyan-is, felesen lehet 14—14 1/2 markos, gyakran gyenge, 's többnyire egészen régi szabásu kanczáktól, a' mostani ízlésnek megfelelő jó csontu 's hatalmasan menő csikójit látni ezen angol ménlovaknak.

A' mit feljebb az erdélyi ló' hibáiról mondottam, nem a' régi erdélyi fajokról értem, a' mint láttuk, azok már a' ménesekben tisztán nincsenek, — sem pedig az egynehány esztendőktől fogva jobban tartott, 's jó angol lovakkal nemesített lovainkról; hanem azon spanyol 's minden féle eredetü lovakról, mellyek a' fennebb említett időtől fogva kezdett korcsosításokból származtak, 's nem minden kifogás nélkül állítom azokat, mert különben legczélarányosabb lenne, mostani lovainkat mind agyon verni; hanem mindég lehet egy-átaljában állítani azt, a' mi a' többségre értve igaz. Már pedig hogy a' fennebb mondottak Hazánk' lovainak nagy részére illenek, azt minden részre nem hajló, 's a' dologhoz értő meg fogja vallani.

Hogy melly kevés jó ló légyen országunkban, hogy ha valaki csak jó használható, fáradságra termett, haladni tudó útazó, vagy katona lovat keres, kivált nehéz lovas alá, sokáig járhat kész pénzel markában, nem azért, hogy az illy lovak nagyon drágák lennének, hanem, mivel nem igen vagynak.

A' kik mind ezekben még is kételkedhetnének, hogy ha a' szemmel való látás meggyőződésekre valami erővel bír, ezennel ajánlom, akármi illő fogadás mellett, hogy Erdélynek a' legkiválasztottabb ménesbéli lovát, nem csak teljes-vérü vagy nagyon kijelelt vadász angol lóval, hanem nagyon középszerűvel is, akár hosszú akár rövid távolságra, valamint sebess — úgy tartósságra nézve is, meg fogom veretni. De sőt ugyan erre ajánlom magamat, nem csak tiszta angol, hanem hazai kanczáktól, de angol, ménektől származott lovakkal is.

5.

Hazafiság-é a' Nem-változtatás?

Illyennek látván Országunkban a' lovak' eddig való állapotját, úgy hiszem nem lehet hazafiság' tárgya a' Régi mellett való megmaradás szándéka. Gyűlölöm én az idegen majmolást, nevetségesnek tartom akármi tárgyat is csak azért hogy külföldi, a' hazait megvetvén, annál

előbb becsülni. Buzgó tisztelője vagyok mindennek a' mi nemzeti; hiszem és vallom azt, hogy nyelv 's törvény egy Nemzetnek egyedül tarthatja fenn nemzeti lételét, — 's hogy az életmódnak, öltözetnek, 's törzsökös szokásoknak is nagy befolyások van a' nemzetiségre, de azt is hiszem és vallom, hogy igen káros valamit csak azért szeretni 's becsülni, akár jó akár rossz, mivel hazai 's régi, 's hogy nevetséges a' honnyit mindeneknél jobbnak tartani, abban ott is a' hol nincs fényes tulajdonságokat látni, 's annak sem hibáját sem hijánosságát el nem ismérni. Idétlen szüleménye ez a' hazafiságnak, minden tökélletesítésnek 's javításnak elzárja útját, és sok Haza' ellenségeinek nyilvános mesterkedésénél több kárt okoz. Hazánkban a' lovak' mostani minéműségét én nemzeti — ügynek nem tartom, azoknak jó vagy rossz hírét a' nemzeti dicsőséggel öszve nem zavarom. Hazámat imádom, — annak nemzetiségével szorosan egybe-nőtt minden szokásait tisztelem; a' mellett még is megvallom: *hogy lovaink nagy részint igen rosszak;* 's éppen mivel munkáson szeretem Hazámat, hazafiúi kötelességnek ismérem, az abban lévő minden hibákat 's hijánosságokat, úgy a' lovakét is megismérni 's felfedezni, javításán igyekezni 's másokat is arra buzdítani. Czéltvétett hazafiság rossz lovainkat dicsérni, 's a' régit fenntartani akarván, azt eszközölni, hogy ezentúl is se magunk szüksé-

geinek meg nem felelő, se pénzé nem tehető lovakat neveljen országunk önnön tetemes kárára.

De valójában nevetséges is az a' zelótai hév, mellyel sokan a' mostani hazai lovak mellet hazafiságból akarnak harczolni. Láttuk azt feljebb, hogy a' mostani ménesbeli lovaink csak ollyan kevéssé eredeti magyarok 's erdélyiek, mint az ezentúl angoloktól származandók. Nem illyen 's e' félék voltak kaczagányos Eldődeink fegyveressei! sokkal jobbakon vívták-ki azok csatájikat, mert valóban a' mostani fennhágó, tánczoló, gangos lovacskákon szegény Szép-Apáinkat a' Tatár nagyon hamar béérte volna.

III.

MIÉRT NINCS NÁLUNK A' LÓTARTÁSBAN HASZON?

A' feljebb leírtak szerint lévén Hazánkban a' lovak' állapotja, 's azok körül az említett hibák találtatván, kétségen kivül sok újjítások szükségesek; 's a' javítást tetemes változásokkal kezdeni tartom elkerülhetetlennek, mind a' lovak' fajjaira, mind azoknak tartása 's nevelése módjára nézve.

Azt állítottam feljebb, a' lótenyésztést csak az abból jöhető 's hihetőséggel reméllhető haszon mozdíthatja-elő. A' nálunk szükségesképen

teéndő újjításoknak 's változásoknak is ezt teszem indító eszközéül. Mellyre nézve vizsgáljuk-meg,

Miért volt eddig-elé a' lótartás mi nálunk káros?

És, mi módon lehet azt ezentúl hasznossá tenni?

Minden termesztésben a' minek kelete van, abban haszon, a' miben nincs, abban kár vagyon. Hogy régen az erdélyi, 's az attól származott vagy ahhoz hasonlító magyar-országi lovaknak kelete volt, azt hallottuk 's rész-szerint tudjuk, — hogy a' mostaniakat nem keresik, azt sajnossan érezzük. Ennek egyedül való oka azon nagy változás, melly egynehány tízed olta a' lovak iránt való ízlésben világszerte történt. Csak 30—40 esztendő előtt katonák, nagy Urak, Fejedelmek, mind pompás fennhágó lovakat kerestek. Nem volt becse, ha fennköltnyaku, kos-órru, 's tánczos nem volt; de akkor a' Praterben redoppe 's traversben szoktak volt végig lovagolni, sétálni iskola lépésben mentek, passagierozva 's courbetekkel fényeskedett a' Tiszt serge előtt. Az iskolás lovaglás a' gymnasticai nevelés' legfőbb ága volt, 's a' lóiskola azon hely, a' hol a' nagy Uraknak is ifja 's véne, mulatság 's maga-mutatás' kedvéért minden nagyobb városokban egybe-gyűlekeztek. Természetes hogy akkor minden erdélyi lóra vágyott, 's annyival inkább, mivel a' régi híres

spanyol ló, hazájában nagyon kevesedni 's mecsevészni kezdett, azon kivül pedig, egy faj sem volt olly pompás, olly tüzes, olly játszi, mint az erdélyi, egyik sem olly ügyes 's könnyen tanítható minden mesterséges iskolákra mint ez; — de a' mi több, egyféle lovan sem nyerhetett a' gyenge-inú lovas is, az ahhoz nem értők', főként Aszszonyok' szemei előtt, olly olcsó áron hatalmas Lovag nevet, mint a' nyerítő, kapáló, tánczoló, de gyenge inaival gyenge lovassát is csak gyengén mozgató spanyol fajból származó ménen.

Most már mind ez másként vagyon. A' Fény 's Pompa csak ollyan Aristokrátiának lehet, 's volt éltető levegője, melly önnön határán már túl lépve a' társaság' több részeitől minden just elzár: a' valódiság és haszon ellenben azon társasági alkotmányoké; hol a' törvény előtt a' különböző helyheztetésüek egyformasága 's egymást nem sértő jussai vagynak. Régebb, az ősi-rendszabások 's feudalismus az úri-rend 's a' társaság' minden más tagjai között, még egy kemény közfalat tartott-fenn; de ezen korlátnak erős támaszai, *a' hatalom*, *érdem* 's *érték*, ingadozni kezdettek. Törvények a' hatalmat megnyirték, az ez által megkevesedett értéket a' bő költés leapasztotta, 's a' már kevés hatalommal biró, puhulni indult, azonban az alsóbb, rendüekkel vetélkedésre szorítatott úri-rendnek érdemei is már kevesebbek voltak és lehettek.

Őseivel való büszkélkedés, nagy név, 's külső fény lehetett hát még csak az a' nimbusz, mellynek ragyogásában, magát a' többi Rendeken feljül emelni akarta, 's reméllhette. Nem sokáig küzdhetett ezen gyenge fegyverekkel a' világ kifejlődő lelkével. A' Fejedelmek minden polgároknak egyformábban kezdettek Atyjai lenni, — lelki míveltség a' Társaságnak a' régebben vagy addig elnyomott több rendjeit felsőbb polczra emelte, szorgalom 's értelmes munka által ezek meggazdagodván külső fény' 's pompában is amazokkal megmérkezhettek; 's ez által meghomályosodott 's ragyogását vesztette az Aristocratia' fényköre, melly addig olly soknak szemeit káprázta tta. — A' miről az emberi nem története már régibb is mutogat példákat, ismét véres kezekkel rázták-meg újjabb történetek a' régi rendszabásokat. De minekutánna dúlni szűnt az indúlatiban vaddá lett ember, 's a' hidegebb okosság 's törvényes hatalom lecsillapították a' zajgó erőket, mind az újj mind a' régi világnak hatalmasabb részeiben, a' kúlszínen a' valódiság diadalmaskodott. Ritkább lett a' fényűzés, 's gyakoribb mindenben a' hasznosnak keresése, becsülése. — Igy a' lovakban is. Azokat most nem annyira pompázásra mint valódi haszonra kezdték használni. Nem felelvén pedig meg az előbb kedvelt spanyol 's azoktól származó lovak ezen kivánságnak, másokra lett szükség.

A' lovakhoz értők, 's arra tudományos figyelmet fordítók, tudván hogy a' nemes arabs ló, a' világon minden jó fajoknak törzsöke, 's hogy az Angolok is, csak ez által vitték a' magokét olly nagy tökélletességre, figyelmetessé tették a' világot erre. Több fejedelmi 's úrilótenyésztők' peldáji, 's több erről írt munkák által, arabs lovak közönséges kedveltségbe jöttek, 's majd mindenek' ohajtása' tárgyává váltak. Ezen lovaknak, sebessége 's tartóssága mellett, festeni való szépvoltok is elémozdította ezen ízlés elterjedését. De arra nem keveset tett az is, hogy Franczia Országnak akkor mindenbe nagy befolyással lévő hatalmas Császára, valamint Generálisainak is nagy része, mind arabsokon lovagoltak. Később ezen lovaknak minden belső jóság mellett, még is igen kicsiny 's felette vékony voltokat által látván, 's elismérvén, hogy az angol lovak nehéz lovas alatt is többet győznek, útra, vadászatra, 's ellenség' eleibe inkább valók, ezek kezdettek nagyobb kedvességbe jőni.

Hogy mind az arabsok' mind az angolok' kedvelése sokaknál vak, részre-hajló, 's határtalan lett, az bizonyos; de természetes is, mert miben tud az emberek nagy része határt 's mértéket tartani?

Hogy ezen két utóbbi ízlés közt mellyik volt helyesebb, hosszason nem vizsgálom. Vélekedésem szerint a' helyességnek mértéke a'

hasznosság; ezen scálát pedig akárki is kezébe vévén, 's arabsra 's angolra szabván, minden nagy főtörés és calculus nélkül is kitalálhatja, mellyikre illik inkább.

Most, minden ember erős, tartós és sebes lovat keres. Azt mutatván a' tapasztalás, hogy külömben egyforma tulajdonságokkal; a' nagy ló többet tesz a' kicsinnél, minden csak nagy lóra vágyik. Ha árkot kertet szökni, úton jól lépni, több óráig fáradság nélkül elügetni nem tud, — ha hegyen völgyen keresztül, lihegés, ingadozás nélkül bátran által vágtatni nem elég erős, nem tartják paripának; ok nélkül tánczoltatni zavarni a' lovat ma esztelenség. Nagyon lenevetnék, a' ki a' nagyobb városok' sétáló helyein ma czikornyás iskolákat csinálna lovával.

Az angol lovak mostani nagy divatban létének még kettőben találom fő okát.

Először abban, hogy a' melly Nemzetek politikai felsőségre kapnak, kereskedések, tudomány 's mesterségbeli kimíveltségek által, másokra béható hatalommal bírnak, azoknak nyelve, viselete, szokásai sőt előítéletek is közönségessé 's kedveltekké válnak. Ennek következésében, Angliának az egész világra olly kétségbe nem hozható befolyása vagyon, hogy minden civilizált országok szokásaik' nagy részét, 's ízléseket, valamint egyebekben, úgy a' lovakra nézve is magokévá tették. Valameddig Britannia 's az őtet követő 's kedvelő Nem-

zetek fognak a' világon tónust adni, addig nem a' spanyol nem az erdélyi, nem az arabs, hanem az angol lovak lesznek a' kedvelttek. Hogy pedig a' világ képe annyira változzék, 's ama nemzetek helyét ezek foglalják-el; azt magunkra nézve legbuzgóbb óhajtásunk sem álmodhatja; — a' más kettőre nézve pedig, a' világosság' Istene hiszem 's reméllem, az emberi nemet meg fogja menteni.

Másik oka az angol lovak közönségessé lett becsülésének, az előbb említettből származó 's feljebb is érdeklett egynehány tizedek olta az egész világon történt gondolkozás 's cselekvésbeli nagy változás. A' könyvsajtók' megsokasodásával, a' gondolkozók' száma is megsokasodott. Ennek szükséges következése a' mindenben gyakorlott calculus, okkeresés, 's hasznosság 's valódiságra való ügyelés lett. Nem igen kedvelnek már olly dolgokat, a' minek haszna nincs, valódi okból nem származik 's czélra nem vezet. Sokban váltja-fel a' valódi érték a' századok olta csudált léha külszínt. Már a' lovat is nem csak nézni, hanem használni, nem azon 's azzal magát nézetni 's játszodni, hanem az élet' külömböző szükségeire sükerrel fordítani akarják. Hogy pedig a' katona', utazó', gazda', 's akármi más czélból lovagló' számára használhatóbb, 's hogy a' tartós, jó-lépő, sebess ügető, bíztos 's gyors-futó, 's elszánással ugró angol lónak az életre több haszna van, mint a' men-

nyit a' sodoró, kengyelvast verő, tánczos lovakból minden tudós lovasok, a' Grizoni' idejétől fogva a' mai napokig, számtalan lógyötrő szerszámaikkal kicsikortak, azt egy igaz practicus lovas se fogja kétségbe hozni.

Az angol ellen azzal kelnek-ki sokan, hogy ha szinte sebess, erős, győző is, de forogni nem tud, 's ezért nem katonának való. Ezen általjában hibás előitélet, onnan vette eredetét, hogy Angliában az iskolás lovaglás teljességgel szokásban nem lévén, 's útra mezőre használván többnyire lovaikat, a' forgósság tehetsége azoknak nagy részében nincsen kifejlődve. De a' mellyeket róka 's szarvas vadászatra használnak, kétségen kivűl nagyon kantárosok. Természetes hogy ollyanoknak is kell lenniek, mivel ezen férjfias 's merész lovaglásban, igen gyakran a' sebess futás köztt egy hirtelen megállás, vagy gyors fordulás távoztathatja csak el a' bizonyos nyaktörést. Az angol lóból iskolást is lehet csinálni. Ennek példáját láttam, 's magam is kész vagyok azt megbizonyítani.

Ha valaki az angol ló' jó kantáros 's forgó voltáról tett ezen állitásaimat kétségbe hozza, mindenben a' legjobb argumentumnak a' láthatót 's érezhetőt, t. i. a' megpróbálást tartván, ezennel ajánlom. hogy akárki is a' legkantárosabb erdélyi vagy magyar országi lovát, vagy maga, vagy, ha maga helyett mást állítani inkább lenne szokása, más alatt, állítsa-ki ellenem

próbaviadalra, akár fogadás mellett akár a' nélkül is, nagy örömmel elvárom azt, 16 markos angol lovamon.

Sokan azért idegenek az angol lovaktól, sőt azoknak tenyésztésétől is, mert a' mint állítják *kényesek*, 's az idő' viszontagságait kiállani nem tudják. Ezt a' vádat arabs ló ellen nem hallottam, pedig ezen hév éghajlat alatt született 's mindég vastag takarókba bépólált állatok, kétségen kivül hamarább megfáznának valami jó zivatarban mint az Angoloké. Ezek, az igaz lovaikat kényesen *tartják*, az az, jó istálóban, derekasan takarítva, 's gonddal bétakarva, mert úgy szőrök szebb, 's egészségek teljesebb, de nem *nevelik* elkényeztetve. Sem az anya-kanczák, sem a' csikók nincsenek meleg istálókba rekesztve, sem a' hideg levegőtől elzárva. Felnőtt lovaikat bátran kényesebben tarthatják, mivel boldog országokban minden felé a' legkisebb fogadókban is a' hová mehetnek, bizonyosok hogy jó istálót 's jó felügyeletet kapnak lovaik' számára, 's így lovaiknak sanyarúsághoz edzésére nincsen semmi okok. De a' katonaság' lovai alj nélkül, takaratlan, nem meleg istálókban állanak, 's most már hozzá-szoktatták az idő' viszontagságaihoz, által látván az ezen tekíntetben elébb tett hibájikat. A' meglévő kényesség is csupán szokás' következése. A' legkínlátottabb czigány lovat egy pár esztendő alatt olly kényességre lehet szoktatni, hogy egy hive-

secske széltől is gyomor rágást kap. Ellenben a' legfinnyásabb angol ló is lassanként a' künntanyázásnak is megszokja minden szenvedéseit. Megmutatták ezt az utóbbi háborúkban igen sokan; de meggyőző példáját láttam ennek magam Angliában. Ott azon csudálatos szokás vagyon, hogy a' mint a' postalovak a' hosszas és nagyon sebessen megtett statiora verejtékezve 's gőzölve megérkeznek azokat tüstént hideg vízzel öntik-le vagy vizes pokróczot vetnek reájok, 's azzal istálóba kötik; már pedig ezek többnyire kimustrált 's előbb nagy gond alatt volt versfutó vagy vadász lovak. Próbálja-meg valaki, akár muszka, akár más kemény természetéről híres lóval azt a' gonosz manipulatiót, nem lessz-é zabállás, szélütés, 's más mindenféle betegség bizonyos következése. Ebből az tetszik-ki, hogy az erős alkotásu, jó vérü ló mellynek a' jó tartás által teste egészen kiformálódott, 's egészsége erős lett, akármi szenvedés' eltűrésére, ahoz lassanként szoktatódván, alkalmasabb, mint egy már csikó-korában elmecsevészett. Úgy vagyon ez az embereknél is: a' jó életen felnőtt, el nem csigázott testű ember, könnyen megszok akármi sanyarúságot is, ha testében ahhoz erő 's lelkében akarat vagyon. Tapasztalás 's a' mindennapi példák bizonyítják, hogy az Angliából jött kanczák a' mi éghajlatunkhoz könnyen hozzászoknak; nyárban a' hévséget éppen úgy kiállják, mint télben, jó hosszú szőrök növén, a' hideget

és zivatarokat. Az angol csődörök' csikaji szint' ollyan jól telelnek akolban mint a' más fajabeliek.

A' mi az éhség és szomjúság' kiállását illeti az igaz, arra bajosabb a' lovat szoktatni; mert midőn ennek tanulása között a' legszebb előmeneteleket teszi, igen úgy jár mint a' czigány' lova. Ha azon még titokban lévő mesterséget, kevés rossz eledellel jó 's nagy lovat nevelni 's tartani, minálunk ki nem találták, úgy bizonyára örökre is ismeretlennek marad. Mert csak ugyan mindent elkövettek, hogy ezen szegény állatokat mi módon lehessen, a' mint mondani szokás, hazugsággal tartani. De mi lett következése?— elszigorodott macskának maradt lovok, 's az, hogy a' használás köztt erőtlenségből hamar elbágyadva, fösvény gazdájokat, sarkantyu 's ostor intéseire farkcsóválással felelvén, sárban hagyják. Csikó korában a' lovat kevés vagy rossz eledelre szoktatni nem lehet, mert növésében 's kiformálásában elmarad, vagy betegség öli-meg; ha kinőtt korában fogják illy életre, éppen olly könnyen éri nyavalya, 's ki fogy ereje. Mindazonáltal, midőn meg kell lenni, azt hiszem, hogy éhség' és szomjúsággal való küzdésben is, testének ereje, 's lelke' vagy vére' jósága, egy derék angol lovat akár melly másnál tovább fog fenntartani.

Láttuk feljebb annak okait, hogy a' lovak' belső tulajdonságaira nézve miért változott-meg

az ízlés; — de hogy külső formát 's alkotást is most miért szeretnek mást mint ez előtt, 's hogy miért nem kell most a' kos orr, hattyú nyak, 's lobogó serény senkinek, az, rész szerint onnan van, mivel azon lovak mellyeket a' világ a' fenn említett okokból most inkább szeret, nem ollyanok; — más felől pedig az okozta, a' mi a' diszes Zopfokat levágatta, a' tisztes parókákat Streifrockokat 's Verdigályokat elhányatta, — t. i. a' Módi.

Ezen határtalan befolyással bíró hatalmasságnak, jól ismérjük állhatatlanságát is. Lássuk azért, mennyire lehet ezen tárgyra nézve változandóságától tartani? Sokan valóban újjítani, 's a' régit elhagyni azért nem akarják, hogy hátha a' mostan kedvelt nem sokára únalomba jő, — 's mint a' viseletben öltözetben 's házi-butorokban, úgy a' lovakra nézve is változván az ízlés, úgy lehet hogy még valaha ismét a' régit fogják szeretni 's keresni. Ebben ha volna is lehetség, csak éppen annyi okossággal cselekednék az a' lótenyésztő, a' ki ezen reménységben már senkinek nem kellő fajtáját, önnön kárával tovább is tenyésztené, mint az a' fabricáns, a' ki egy szokásból és viseletből már rég kiment dolgot nagy szorgalommal mind csak készítene, azért hogy az még tán valaha újjra módiba jő. De a' feljebb említettekből is elég világos az: hogy a' lovakra nézve az ízlés mostanság nem változhatik. Ehhez járúl még azon fontos ok is, hogy a' lóte-

nyésztés 's az egyebeket eléhozó fabrikák között az a' nagy külömbség vagyon : hogy ezek productumaik' elszerezhetéséért magok igyekeznek a' módikat minél többször változtatni, — a' lovakra nézve pedig, a' ló körül való ízlés' merre fordulása a' lovat kedvellőktől függvén, kiknek igen nagy része lótényésztő is, ezek nagyon fognak ügyelni, hogy a' mostani ízlés fennmaradjon, nem olly könnyen lehetvén egy újra változandó ízléshez alkalmaztatni lovaikat, mint egy fabrikánsnak a' változott módi után készítményeit.

IV.

MIT LEHETNE 'S KELLENE NÁLUNK A' LÓTENYÉSZTÉS' JAVÍTÁSÁRA TENNI?

A' mindent mozgásba hozó haszon birván mi nálunk e' tárgyban kevés rugó erővel, ezt kell megszerezni, és a' ló' dolga virágzásba jő. Gondot 's költséget fogunk fordítani a' gazdaság ezen ágára, ha abból hasznot látunk. — Ez pedig nálunk, más országokhoz képest lovakat olcsóbban nevelhetvén, meglesz, ha ollyan lovakat tenyésztünk, mellyeknek, mostani ízlés szerínt valók lévén, keletek lesz. Mellyre nézve igyekezetünket 's minden fáradságunkat

Először, lovaink gyarapítására,

Másodszor, arra kell fordítani: hogy már javított lovaink' kelete bizonyosodjék 's nevekedjék.

1.

A' Lovaknak nálunk lehető javításáról.

Újjítások 's javítások minden országban vagy az *Uralkodás* vagy *Egyesületek*, vagy külön-vált de egy czélra dolgozó *Egyes-személyek* által történhetnek.

Igaz, hogy az Uralkodás' hatalmas karjai, mellyeknek minden engedelmeskedni tartozik, 's mellyekben ezer meg ezer kéz eggyesül, legalkalmatossabbaknak látszanak újjítások' teremtésire, — 's bizonyos is hogy olly tárgyakban, mellyeknek elkezdésére hatalom 's erő, folytatásához költség mellett tekíntet 's engedelmesség, de végre-hajtására nem hosszas 's nem több életkorokon átmenő idő kivántatik, az Uralkodás legtöbbet 's leghatalmasabban munkálkodhatik. De a' miknek elérésére húzomos idő, örökké a' czélnak megfelelő soha meg nem szakadó cselekvés' rendje kivántatik, a' minek sokaknak kell neki fekünni, még pedig buzgósággal 's meleg részvétellel, ollyanokban az Uralkodás legokosabban cselekszik, ha a' hasznos czélra serkentő eszközöket sokasítja, az arra való eljuthatás' utját könnyebbíti, 's a' dolgot menttére hagyja. — A'

franczia Kereskedőség egykor az Uralkodástól megkérdeztetvén, mit kellessék a' kereskedés' elő mozdítására tennie? azt felelte: „Laissez nous faire."— A' munkás és tenni kivánó ember nem szeret a' más szájával enni. A' hol az Uralkodás' részéről a' parancsolat' vagy kényszerítés' zsibbasztó hatalma béfoly, megbénnúl ott a' világon már óriási munkákat végbe-vitt legszebb ereje az embernek, a' szabad akarat, 's önnön találmány szerint való munkálkodás.

Az Uralkodásnak helyben-hagyása 's védlése alatt csak okoson elrendelt *Egyesületek* önthetnek a' kereskedés' 's mesterségekbe virító életet. Az oda illő tagokból álló *Egyesületekben* mindenek önnhasznokért, részt véve, munkás buzgósággal, 's még is szabad akarattal munkálódnak ugyan azon egy czélra, mint egy bölcsen elrendelt erőmívben, minden erők a' magok helyeken vagynak, súly 's ellensúly' egymást nem akadályoztatva segíti-elé az egésznek mozgását. Nem veszedelmezteti azt az egyes-személyek hibázható vagy halandó volta, mellyek privátusok' intézeteit semmivé teszik, 's az Uralkodásét is annyira megrezzenthetik. Sok száz jó főnek lelki ereje egyesítve van, melly az egyes munkálkodásokat meggátló homályokat szét-osztja, 's nem engedi hogy az indúlat vagy gyarlóság az okosság' szavát elnyomhassa. A' halál' dúló erején is feljül teszi az ember munkálkodási körét az egyesületek által, mert ezek önnön magok vá-

lasztván, csak a' czélarányosság' tekintetéből tagjaikat, egynek elhunytával más vagy mások pótolják ki annak helyét. Ezért nem lehet munka olly temérdek, mív olly bámulást érdemlő, mellyet *Egyesületek* végbe nem vittek volna, vagy végbe nem vihetnének. Nagy példája ennek Anglia; csudáljuk útjait, vízcsatornáit, álmélkodunk mestermívein, kereskedését mesterségeit és sok más rendszabásait alig megfogható tökélletességre menve látjuk. Mind ezek *Egyesületek* következései. A' törvény' oltalmát az Uralkodás védlőleg tartja-fenn az egészre nézve, de maga belé nem elegyedik.

Főként a' gazdaságnak minden ágai olly tárgyak, mellyeket ha az Uralkodás *maga űz*, a' földmivelők' 's marhatartók' kárával történik. Ha pedig *parancs és hatalom által akarja annak akármelly ágát is előmozdítani*, a' kelletlenül engedelmeskedőknél, soha a' tökélletesedés' azon gyümölcse érni nem fog, melly csak a' szabadság' éghajlatja alatt teremhet. Ne szántson vessen egy országban is az Uralkodás; fogják annak lakosai túrni a' földet, ízzadni a' munkák' javításán, 's fejeiket törni helyesebb eszközök 's módok' behozatalán, csak legyen mód a' termesztések' eladásában. Építessenek útak, vízcsatornák; jöjjenek a' termesztések elemésztésekkel illő aránysúlyba. Minállunk is Magyar Országon, melly kiterjedésre 's tökélletesedésre ment a' jóhtartás csak az által, hogy az Uralko-

dás atyai módra a' gyapjú' kivitelét terhes harminczadokkal nem akadályoztatta, — és hogy kegyelmes Fejedelmünk nem állított, *mint Uralkodó*, valami temérdek számból álló, sok fabrikák' szükségeit meggyőző, vagy több országaira is ki osztandó hágó kosokat nevelő, nagy birkatartásokat; hanem *mint egyes-személy* másokat serkentve 's feltüzelve jó példát adott Holicsi júhtartásával, ezen hasznos gazdasági ág legelső megkezdésekor. A' ló tenyésztésben is azon költséggel 's gonddal tett iparkodások, mellyeket Uralkodóink *mint egyes személyek* privát méneseikben tettek, hasznos befolyással voltak az egészre nézve. Az akkor kedvelt lovaknak nagyobb része a' Császári ménesekből származott; az Uralkodó' példája követésre vonszó kettőztetett erővel bírván.

Egy azon okok közül, melly Uralkodást sokkal kevesebbé tesz a' lótenyésztésre alkalmatossá, mint *egyes-személyeket*, az: hogy az a' körül tett iparkodások 's újjított rendszabások jutalmaztató vagy hibákat felfedező következései, a' lovak' életkorában későbbre világosodvánki, mint akármelly más állatnál, állhatatos, és sok évek' eltöltével magának megfelelő, 's örökké megtartott alapokból származott húzomos követése a' ki jelelt utnak teheti azt; hogy a' lovak' fajjai sükerrel megjavíthassanak; mellyre több lovak' életkora szükséges. Ezt magánosok több ízeken által mindég ugyan azon ingerek 's kiné-

zéseknél fogva ugyan azon útra vezettetvén megtehetik, de egy Uralkodás által felállított nagy ménesekben, a' lovak nem is neveltetnek vevők' számára, nem áll fenn azért ezen egyedül való itélő-szék azokra nézve, 's nincs meg az a' bizonyos scálája a' dologgal való jó vagy rossz bánásnak, t.i. a' vevők itélete, a' mi egyes embereknél nagy erővel bír. Ha valaki a' juhai körűl tetemes hibákat ejt a' legnagyobb Urnak se fizetik többé drágán megdurvúlt gyapját. Ha rossz lovakat nevel, senki sem veszi, 's önnön kára kényszeríti a' hibákat javítani vagy elkerűlni. Azon kívül az Uralkodás által felállított nagy Intézetek Igazgatóji ha tökélletesen értenek is a' dologhoz, a' mi pedig éppen olly bajos, a' mint nem is mindég történhető, de a' halál vagy pályájok' változása által helyekből hamar elmozdúlhatnak, — akkor a' helyekbe jövő sokszor egészen újj 's különböző systemával áll-elé, vagy javítás vagy önnön kimutatása czéljából, — 's az előbbeni építmények bontattatnak-le, 's újjabb alkotmánynak kezdődik költséges felrakása, szinte csak azért, hogy egy utóbbi változással jövő újj Igazgatónak legyen ismét mit bontani.

Mellyekre nézve, a' lovak javítására és sokasítására az Uralkodás' részéről csak az akadályok' elháritása, serkentés, 's jó példa adás szükséges. De *egyes-személyeknek* kell

Először, abban munkálódni, hogy jobb lovak nevelése által a' lótenyésztés hasznossá vál-

jon. Ezen az úton sokak buzgó részvételét nyervén-meg e' tárgy *Egyesületeknek* kell

Másodszor, végbe-vinni azt, hogy a' már javított lovaknak jobb 's bizonyosabb kelete légyen.

2.

A' lovak körül egyes-személyek által teendő Javításokról.

A' lovakat *jobb fajok* 's *jobb tartás* által lehet javítani. Az egyikben éppen annyi hijánosság lévén nálunk mint a' másikban, egyformán megérdemlik figyelmünket.

a) A' fajok' javításáról.

A' fajokba eredett hibákat 's hijánosságokat jobb *ménlovak* 's jobb *kanczák* által lehet javítani. A' *kanczák* által teendő javítás egy egész országra nézve nem lehetséges; mert a' meglévő, de nem elég jó kanczákat mind eladni 's helyekbe másokat, jobbakat venni, véghez vihetetlen. Ezen állítás ugyan egyes személyeknél kifogást szenved, 's a' kinek módja van ha csak egy két jó kanczát is szerezni, 's a' régi sok rossz helyett tartani, bizonyosan hamarább fog czélt érni. De az egészre nézve mindazonáltal *csak ménlovakkal* lehet a' fajokat javítani.

Azon kell tehát igyekezni, hogy mentől több teljes vérü ménlovak légyenek Hazánkban. De ne elégedjünk-meg azzal hogy azok Angliából jöttek, vagy teljes vérüek. Sehol sem szükségesebb a' ménlovat jól megválasztani mint nálunk. Ollyan országokban hol a' tartománybeli kanczák, ha szinte rosszak is, de nagyok 's tagosok, ott egy gyengébb 's vékonyabb ménló is sok jót tehet, csak hogy teljes-vérü, sebess és formás legyen. De, ha a' mi, többnyire kicsiny 's vékony csontu kanczáink akármi nemes vérü, de csakugyan vékony, gyenge ménlovaktól fogják szülni csikajikat, a' régi hibák' egy nagy részében meg fogunk maradni. Hatalmas csontok, elegendő test, aljas 's vesés termet, illendő nagyság, ezek azon tulajdonságok, mellyekkel, nálunk a' nemes vér mellett egy hasznot hajtható ménlónak bírni kell. Csak illyenektől reménlhetjük, hazai kanczáinkkal jó hátos, 's nem felette nehéz húzásra is alkalmas lovaknak számunkra leendő nevelését; mert csak ezt érhetjük most közelebbről el, 's ahhoz való kanczák' nem léte mián arra csak későbbre juthatunk, hogy a' legnehezebb lovasoknak, valamint a' legnagyobbb terehhúzásnak is hatalommal megfelelő lovakat tenyésztessünk. Ezt Anglia is nehéz, de nagy és erős hazai kanczájinak köszönheti.

Nincs minden lótenyésztőnek se módja se akaratja drága méneket szerezni 's tartani. A'

ménbérért való hágatás tehát az az egyedül való mód, melly által egy egész ország, mind jó méneknek lehet birtokában, akármi pénzéért, azokat szabad választás szerínt használhatván. — Az illyetén ménbér, ha számos ménlovak lesznek Hazánkban, felette nagy, a' concurrentia miatt nem lehet. De ha az a' most eleinte megkezdettnél sokkal nagyobb lessz is, szívesen megadják, mivel a' csikó az illyen származása által megsokszorozott becsével gazdagon vissza fogja azt fizetni. Azértis szükséges hogy ménbért szerző lovak egy országban számosan legyenek, mivel már régi 's ért fontolással tett tapasztalás megbizonyította azt, hogy az ugyan azon egy tiszta 's kipróbált jóságu fajban való megmaradás jó, de a' vérségi rokonság egybe-párosítása káros. Még az is nagyobbítja ezen dolognak hasznos voltát, hogy hihetősen minden, jó kanczát igyekezik illyen lóhoz küldeni, arra csikózó korában ügyelettel van, azon csikaját is melly már léte előtt pénzébe kerűlt, jobban 's nagyobb gonddal fogja nevelni.

Mind a' köz ügyre, mind magamra nézve igen hasznosnak látván ezt, örvendem hogy én lehettem Hazánkban legelső, ki 1823-ban és 1824-ben teljes vérü angol ménlovakat ménbérért köz használásra bocsátottam. Csak hamar számos követőket talált ez; 's már is a' két magyar Hazában feles, 's jó illyetén ménlovak vagynak. Főként Erdélyben, Hazámfiainak a' lovakhoz

való, 's lehet mondani velek született szeretete igen kedvelté tette ezen Intézetet, 's a' reménység felett jó 's valódi derék csikók' látása még inkább buzdítván, már az enyímeken kivül még mások' birtokában lévő három teljes vérü angol lóra az előre való aláirások örökké telve vagynak.

b) A' tartás által való javítás.

Akármi jó faj is rossz tartás mellett elromlik 's elmecsevészik. Hijában fordítatik tehát *arra* akármi gond 's igyekezet is, ha *erre* éppen annyi ügyeletet nem szánunk. Ha a' lovak körül felügyeletben 's eledelben szük gazdálkodás van, csekély lovak nevekednek; ha pedig az abrak bő kezüséggel jár-ki, derék istállók épülnek; 's mellettek sok ember tartatik, annyiban kerülnek hogy bajoson fizetik-meg magokat. De vagyon ebben mód, a' közép-útat megtartani. El kell előbb is örökké a' valósággal szükségest, a' csak külső czifraságra valóktól választani. Sok ménest láttam, mellyek számára minden épületek igen pompások voltak, istállók, állások, márvánnyal, rézzel, 's festésekkel fényeskedtek, a' hol nyüzsögtek a' czifrán öltözött cselédek; de többnyire úgy találtam, hogy az illyen helyeken a' maga nemében minden jobb 's tökélletesebb volt mint éppen a' lovak. Ellenben a' híres és sok pénzt szerzett Rubenst Angliában

egy külömben jó, de tapaszos faistállóban találtam, de a' hol, teljességgel nem czifra lovásza' nagy gondja alatt igen jól élt. A' czifraság ritkán mozdítja-elé a' dolog jó sükerét de a' nagy költséget sokkal inkább neveli, mint akármi czélarányos épitmények' készítése, 's jó cselédek' tartása. Fő dolog azért, hogy a' lovak körül minden egészen a' czéljának megfelelő, de pompás és fényeskedő ne légyen. Az istállók' külső 's belső szépségében, a' takarókban, fékekben, nincs sarkalatosság; de van abban, hogy minden istálló jó levegőjü, világos legyen 's azokban a' ló jó és egészséges eledelt kapjon. A' lovászoknak nem költséges öltözetétől, hanem azoknak jó rendben tartásától lehet a' lovak jó takarítását 's azokra való jó ügyeletet várni. Egészen más egy nem-méneses gazdának istállója, mellyben önnön használására 's eladásra is paripa vagy hámos lovakat tart. — Egy illyenben mindennek nem csak csinosnak, de szépnek is kell lenni, mivel az inkább a' háztartáshoz tartozik, és abban a' fő czél a' gyönyörűség lehet. De egy méneshez körül azon kell lenni, hogy a' nevelendő lovak mentül kevesebbe kerüljenek, mert csak így lehet az abba tett tőkepénztől jó kamatokat várni.

c) A' tartás körül való költségek kevesítéséről.

A' czifraságok' 's szükségtelen költségek' eltörlésén kivül is, lehet a' lovak' tartásában kevesíteni a' költséget, a' nélkül hogy szükebb vagy rosszabb eledel mián azokban valami kár essék. Egy fő mód erre az, hogy az anya-kanczák magok is használtassanak, 's így a' bennek lévő tőkepénz ne légyen emésztő. Jó bánás és tartás mellett annyit lehet az illyen kanczákat dolgoztatni, hogy tartások' árra bőven megfordúl. Hármat vagy négyet egybe-fogva, akár a' földmívelésére, akár annak trágyázására igen jól lehet használni, a' nélkül, hogy vagy magok vagy csikajok' nevelésében legkisebb kár is lenne. De sőt az illyen jól tartott, örökké illő mozgásban lévő anyák, ritkán maradnak meddőn, egészségesebb csikókat szülnek, 's jobban nevelik mint mások. A' csikózás előtt legfeljebb hat héttel megszűnnek dolgozni, az után két héti pihenés mulva újjra munkához kezdenek, csikajok éjjel velek van, nappal egyszer, 's ha lehet kétszer is hozzájok bocsáttatik, különben pedig jó tágos istállóban, vagy a' mi még sokkal jobb, künn kertben vannak, a' hol a' darált 's egész zab, lisztes szacska 's jó fiatal kaszált fű, ha lehet lóhere vagy luczerna mindég előttek áll, — vizeknek is örökké kell lenni. A' csikó ezen eledelekre igen hamar reá kap; már az anyja is

jámbor lévén, az első két hétben egy kis utánna való járással nagyon könnyen hozzá lehet ezek evéséhez szoktatni, 's egészen megkezesíteni. Midőn a' csikó ötödig holnapját bétölti, elválasztódik anyjától, mert a' további szopás néki szükségtelen, anyjának pedig káros. Az elválasztott csikók, a' míg az idő engedi, ki járnak legelni, de azért a' fenneb említett eledel tőlek el nem vonattatik. Ezen legelőre való kimenést is könnyen megszokják, csak a' reájok ügyelőnek egy jámbor lovat kell előttek vinni vagy azon menni, vagy akár egyet kötő-féken vezetni. Ezen jó 's bő eledellel való tartást, mind az első télben mind a' következendő esztendőkben szűnet nélkül folytatni kell, arra vigyázva hogy nyárban vizes vagy mocsáros helyen ne legeljenek, télben pedig istállójok elég tágos, világos, és igen meleg ne légyen. Künn akolban is lehet minden nevendék lovat tartani, — csak hogy annak oldalai a' széltől mentve legyenek, 's benne mindég sok és száraz alj terítessék-el. Ha az akol alja kővel ki van rakva (a' mi igen szükséges) sár soha sincs benne, — azért az aljat télen nem kell abból kitakarítani, hanem minden nap száraz szalmával megújjítódik. Az illyen ágylás igen jó oltalom a' hideg ellen, de külömben is a' jól tartott ló a' hideget könnyen kiállja, a' természet is jó hosszú szőrt nevel a' künn lévő lovon. De ellenben nincs ártalmasabb főként csikókra nézve, mint a' szűk, gőzös, 's

igen meleg istálló. Ez a' ki formálódást gátolja, az egészséget megrontja, 's igen sok betegségeket okoz, különösen a' keh e' mián öl 's nyomorít-meg olly sokat. A' meleg istálló' párálásából elmelegedve mennek-ki a' hidegre, 's meghülés következik, ez pedig legtöbb nyavalyák kútfeje. A' sok és szabad mozgás is igen szükséges, csak ez által erősödhetnek az inak és csontok, — e' tartja fenn az ételhez való kedvet, 's a' test' minden munkálkodásában a' szükséges arány-súlyt.

A' csikók' illyen nevelése' módjában még az a' nagy haszon is vagyon, hogy azok sokkal hamarább növén 's formálódván, sokkal előbb lehet azokat használni, vagy eladni, kevesebb ideig kell a' nevendék lovakat haszon nélkül tartani. Ennél fogva ha csikóknak illyetén tartása többe kerülne is, de majd két esztendővel rövidebbet tartván, bizonyosan költség és időbeli kiméllés.

A' fenn említett mód szerínt dolgozó kanczák télben nyárban istállón vagynak, lehetnek örökké száraz eledelen is, de ha van mód benne, sokkal jobb, ha nyáron füvet kapnak. Ezen mód szerint tartják 's nevelik már többen Hazánkban is lovaikat, főként Gróf Hunyadiaknál, kiknek igen józanon okoskodó 's elszánással cselekvő Directorok Appell Károly Úr azon érdemmel bír hogy Hazánkban legelőbb ő kezdette-meg a' lovak' tartása' ezen igen hasznos módját. Ott már

több esztendő olta igen kiterjedett gazdaság foly mind kanczák által. A' szaporodás örökké igen nagy, 's a' csikók igen jól nőnek 's formálódnak.

Hogy Erdélyben is sükeresen lehet a' mezeigazdaságban használni a' kanczákat, azt bizonyítja Gróf Kendeffy Ádám, ki anyakanczákkal, még pedig erdélyiekkel, hármába fogva a' legjobb szántást viteti végbe. Én a' most eladott ménesemnek nagy részét gazdaságban használtam, 's a' mostan meglévőket is használom. Igaz hogy míg kivált megtanulnak igen csendes bánás-mód 's okos felügyelet szükséges; de a' mellett, a' legszelesebb lovak is tökélletesen megcsendesednek 's megokosodnak. Mindazáltal bizonyos, hogy az erdélyi, több lélekkel mint erővel bíró kanczákat, csak gyengébben 's nagyon kimélve, de még is lehet használni.

A' legszorosabb számvetés mellett is megbizonyosodott az mindeneknél, kik kanczájikkal e' szerint dolgoztatnak, hogy ezek, munkájok által tartásokat 's a' reájok tett költségeket bőven megfordítják. Ennél fogva a' nevelt lovakból, csak a' ménló' 's kanczákban lévő tőkepénzt, 's a' nevendék lovak' tartását kell a' ménes' számvetésében levonni a' kanczákra tett költségeket pedig nem; sőt a' mennyivel a' kanczák többet hoznak-bé, mint a' mennyiben tartások jő, az is a' ménes' jövedelméhez számítódik, 's így a' ménesben lévő szerzeményi tőkepénzek, sokkal nagyobbra mehetnek.

De könnyen által is lehet látni, hogy a' dolgozó kanczák tartásokat bőven megfizetik. Az bizonyos, hogy egy jó lóban van annyi erő mint egy ökörben. Ezt talán sokan kétségbe hozzák; de ezek hihetősen ezt a' hiedelmet azon tapasztalásokból merítik, hogy sáros útban nagy hegy alatt lovacskájikat ki, 's ökröket szoktak befogatni, — vagy hogy a' töltésen megakadt szekereket, ló nem bírván, ökörrel vontatták-ki. De itt nem illyen sárba rekedni szokott gyenge 's gyengített lovakról szóllunk. Hogy az ökörnél sebessebben visz a' ló minden munkát végbe, az is bizonyos; — többet kell tehát ezeknek amazoknál dolgozni. A' lejjebb megírandó mód szerínt való tartások bizonyosan nem költségesebb az ökröknél; ember se kell se több, se többe kerülő melléjek. Hat jó erős kancza két ekét, vagy akárminek hordozására két szekeret viszen; ezt hat ökörrel bajos végbe vinni. Nálam hat kancza minden nap telet nyarat egybe végbe, 120 mázsa trágyát visz naponként 2200 ölnyi távolságnál messzebb fekvő földeimre; ezt bajoson tehetné hat ökör. Hogy pedig az ökrök tartásában kár nincsen, az bizonyos, különben senki sem tartana béres ökröket.

Kevés helyheztetés van mellyben, gazdaságot folytató ember illyen móddal lovat ne tenyészthetne. A' kinek nincsen is abban módja, hogy úgy nevezett ménest tartson, de nagyon könnyen tarthat 3—6—9—kanczát, mellyekkel

gazdaságán igen jót segít, csikajiból pedig, ha jó kanczáji vagynak, 's azokat jó ménekkel párosítja, nem csak a' belé tett tőkepénzéhez 's arra fordított költségeihez képest, hanem számszerínt is kaphat annyit, sőt többet, mint sok nagy ménesek' bírtokosai kevés és rossz szaporodásaikból kapni szoktak.

d) A' lovak' olcsó és jó eledeléről.

A' lovak eledelében 's étetések módjában is lehet, 's szükséges okosan gazdálkodni; 's ez a' második fő mód a' lovak' tartását kevesebbé költségessé 's következőleg hasznosabbá tenni. Nálunk, hol a' koplaltatás' törvénye nem uralkodik, dugni szokták a' lovakat szénával. Ennek egyik következése a' sok kehes ló, másik a' sok széna elvesztegetése; mert jó-részt egybe-tapod 's ízékké tesz annyit, a' mennyit érővel még annyi lovat ki lehetne tartani. A' széna, lónak módjával jó, de a' hol nagyon drága, egészen ki is kerülhető. Legalább nem fő eledellé tenni, a' gazdaságra nézve tanácsos, mivel nincsen semmi termesztés, a' minek a' gazdaságban olly bizonytalan lenne vagy elegendő mennyiségben, vagy szükséges jóságban való eléállítása, mint ennek. — Igen sok egészen kielégítő pótolékjai vagynak a' szénának. Elegendő abrak mellett, a' csupa szalma is megfelel a' czélnak. A' jó zab vagy árpa szalma a' szénát éppen szükségtelenné

teszi. Több gazdák okoskodó tapasztalásai a' lovakra nézve nagyon olcsó tartásmódokat találtak-fel. — A' *Petri* által ki próbált lisztes szalmaszacska' adását igen jó sükerrel használtam, a' mult télen. Nagyon szük 's azért igen drága lévén ezen környékben akkor a' széna, azt jó áron eladtam, 's lovaimat a' Petri' útmutatása szerint igen jól teleltettem-ki. Ezen elegyítés áll szalmaszacskából 's lisztből (legjobb hozzá törökbúza liszt) melly vízzel annyira hígítódik, hogy ezen folyadékkal a' szacskát felgyúrni lehessen. Ezen lisztes víz a' szacskának minden részeire nem csak reá ragad, de annak üregjeibe is belé-hat, 's így minden szál szacskát a' lónak jó ízüvé tészen. Az elegyítés után mingyárt lehet ezt a' lónak adni, de legjobb addig várni vele, míg a' pezsgés' legelső pontja magát mútatja, mellyet a' frissen sült kenyér' szagához hasonló illatjáról lehet megismérni. Ekkor legkedvesebb a' ló előtt ezen eledel, 's leghasznosabb is, mivel ekkor van abban minden tápláló erő leginkább kifejlődve. Egy pozsoni mérő illyen eledel bőven elég napjára egy kinőtt lónak; — vagyon ebbe elegyítve $3\frac{1}{2}$ magyar országi icze, vagy $2\frac{7}{8}$ ℔ törökbúza liszt és 2 lót só.

Került holnapjára egy ló a' tavali itt lévő árra szerint ennyibe : fl. xr.

Szacska 30 napra, napjára egy pozsoni mérőt adván, melly = $10\frac{5}{8}$ ℔ kell 319 ℔. Mázsáját 45 xra számítva tészen 2 24

	fl.	xr.
Törökbúza liszt egy pozsoni mérő szacskára kell $2\frac{7}{8}$ ℔. vagy $3\frac{1}{3}$ icze; — így 30 napra megy $2\frac{1}{3}$ pozsoni mérő; ez 3 forintjával tesz	6	$22\frac{1}{2}$
Só kell $1\frac{7}{8}$ ℔. — 6 xrjával		$11\frac{1}{4}$
	8.	$57\frac{3}{4}$
Hogy éppen olly jól tápláljam szénával és zabbal, kellett volna napjára 10 ℔. széna 's 6 icze zab. Ez 30 napra tett volna 3 mázsát; — mázsáját 5 forintjával	15	
2 pozsoni mérő és 52 icze zabot, pozsoni mérőjét 1 fl. 30 xrjával	4	13
	19.	13

E' szerínt 10 forint 15 és $\frac{1}{4}$ xral került holnapjára minden lovam' tartása kevesebbe ezen szacska elegyítéssel, mintha szénán és zabon tartottam volna.

A' szacska vágás munkája nem sokba jött. Egy szacska vágón (Pesten Geschwind által készült) öt ember' egymást váltó munkájával mindennap 300 mérő szacskát vágott. A' szénát is nagy megkíméllés szacskául adni, mivel így sokkal kevesebb vesztegetődik-el, 's mivel a' szénának vastagabb 's kórósabb részeit is, mellyekben tápláló erő elég vagyon, de a' ló bajosan rághatja, így megvágva jól megeszi.

Se dolgozó se nevendék lónak semmi se jobb mint a' pálinka' moslékja vagy malátája.

Ebből egy magyar országi veder (64 icze) kivált ha török búzából főzik jóval többet teszen

mint 10 ℔. széna. Az ezzel való tartásnak melly kevésbe kerülése világos abból, hogy egy csak igen középszerű jóságu pálinka-főzésnél is, nem csak a' kifőzendőnek legjobb árrát, hanem a' fát, munkát, 's a' főzésre való épületek' 's készület' tőkepénzének is kamatját bőven megfizeti a' pálinka, 's a' moslék ingyen marad. Ugyan is — fl. xr.

30 veder moslék (64 iczéjével) lészen 4 p. mérő török búza és 4 p. mérő rozs lisztből; a' most itt lévő árr szerint a' törökbúza 1 ft. 15 xrjával, a' rozs 1 ft. 40 xrjával tesz 11 40

Ezen török búza és rozs lisztből a' 30 veder moslék mellett lesz 96 icze vagy 1 's ½ veder pálinka, ez, mostani árra szerint vedrét 15 fra téve 22 30

E' szerint a' pálinkából 10 ft. 50 xral több jő mint a' főzésre fordított gabona' értéke.

A' lótartás ezen módjában csak azért lehet vagy kell a' moslékot számításba venni, hogy ha lovat nem tartanánk azzal, egyébbnek adnók a' miből újjra haszon jőne. Mindazonáltal ezt még is önnön megcsalás nélkül lehet *csak* annyira tenni, a' mennyin azt meg lehet venni. Ennek pedig itt Erdélyben vedre (64 icze) közönségesen 5 xr. Magyar Országon se több 6 xrnál. Tehát egy lónak e' szerinti holnapi tartása:

	fl.	xr.
Moslék 30 napra 30 veder, 5 xrjával	2	30
Szalma-szacska 30 pozsoni mérő		$51\frac{1}{25}$
	3	$21\frac{1}{25}$

közönségesen a' szalmának mázsája Erdélyben 16 xr lévén.

Melly mellett olly jól él, munkára is olly jó erőben marad, mintha 10 ℔. szénát, 's 5 icze zabot kapna; a' melly 30 napra kerül itt lévő mostani árra szerint:

Széna 300 ℔. mázsája 2 forintjával	6 ft.	—
Zab, 2 p. mérő és 22 icze, p. mérője 40 xrjával:	1 ft.	$33\frac{3}{4}$ xr.
	7 ft.	$33\frac{3}{4}$ xr.

Ezen szalma szacskával adandó moslékon kivűl, se szénára, se zabra nincsen szüksége. Fűvel is, a' míg vagyon moslék, lehet annak adását folytatni. Igaz hogy az ahhoz nem szokott lovak bajosan kapnak reá, de a' hol ez több esztendeig foly, a' csikók már anyjok alatt megszokják. A' dolgozó kanczák nyári eledele külömben kaszált fű, melly mellett igen jó a' feljebb említett Petri szerint való elegyítésből félmérőt adni. De ha lóhere vagy lucerna vagyon, úgy ez is szükségtelen. Ezen fű nemeket jó kevés szalmával felrázva adni, de legjobb azt szalmával együtt szacskának vágni.

V.

A' MÁR MEGJAVÍTOTT FAJÚ, 'S JÓL TARTOTT LOVAK' ELADHATÁSA' MÓDJÁNAK LEGINKÁBB EGYESÚLETEK ÁLTAL TÖRTÉNHETŐ ELŐSEGÍTÉSÉRŐL 'S BIZONYOSABBÁ TEHETÉSÉRŐL.

Ezen tárgyat leginkább, 's szinte csak egyedűl Egyesületek vehetik munkába. Igaz hogy ha egy bizonyos valamire szükség van, felkeresi azt a' vevő a' hol megtalálja, 's nem is kételkedhetünk abban, hogy a' lóbeli mostani nagy szükséget felvéve, mihelyest jó, 's a' mostani ízlésnek megfelelő lovaink lésznek, számosan fognak hozzánk vevők is jőni, mivel illendő haszon mellett is olcsóbban fogjuk mi azokat adhatni, mint más nemzetek, kik minden termesztéseik' 's cselédek' drágább voltáért lovaikat is költségesebben kénytelenek nevelni mint mi. Mindazonáltal mind a' vevők' dolga nehezítve van, mind az adók' állapotja igen bizonytalan, ha állandóul felállott, 's közönségesen ismeretes lóvásárok nincsenek. Ennek szükséges voltát közönségesen érezvén állítatott-fel 1825-ben Kolozsvártt egy lóvásár, melly azolta türhető előmenetellel foly is. — Nékem lévén szerencsém ezen dologban többet munkálódhatni sokszor kérdeztek, miért nem jó több külföldi vevő? Erre,

méltán tartván kezdetben az elkedvetlenítéstől, bajos volt egyenesen felelnem. Most már látom annyira azon vásárt is megállapodva, 's a' lótenyészés' javítása' kivánását sokakban meggyökerezve lenni, hogy bátran kifejezem magam. Könnyen tehettem volna azt, hogy külföldről több vásárosokat béidézzek; de valóban igen rosszak voltak lovaink hogysem méltán attól ne tarthattam volna, hogy az eddig hozzánk jövők nékiek való lovakat még nálunk nem kaphatván, örökre el fognak tőlünk idegenedni. Legyenek csak jobb lovaink felesebb számmal, mellyet reméllem a' sokak által már megkezdett úton nem sokára el fogunk érni, bizonyosan fognak elegendő ló vevők külföldről is jöni. Még sok vagyon a' mit a' két magyar Hazában lóvásárokra nézve Egyesületeknek lehetne's kellene tenni.

Igen hasznos volna az is, ha Nemzetünk' fő városában Pesten az eladó lovaknak egy olly tanyája állana-fel, a' hová akárki is eladó lovait, árrokat meghatározva bétehetné, 's a' hol a' vevő mindég bizonyos lehetne, hogy örökké sok féle lovakat kaphat. Igen könnyen véghez lehet azt vinni, hogy a' legjobb felügyelet 's táplálás mellett is a' lovak' illyen helytt való tartása felette költséges ne légyen. Angliában sok illyen Intézetek (Horse-bazar) vagynak mind az adók', mind a' vevők' nagy hasznára. De ez is csak Egyesület által állhat-fel, még pedig úgy hogy a' jó czél' eléréséért eleinte igen nagy haszonra a' felállítók

számot ne tartsanak sőt áldozatokat is tenni ne átalják.

A' Ló' becse 's kelete mesterséges nagyításáról.

Feljebb említettem egy helyt, hogy minden productum', 's úgy a' ló' kelhetővé való tevésének vagyon egy mesterséges módja is, t. i. az arra való szükségnek közönségesebbé, 's annak megkívánásának érzékenyebbé való tétele. Olly Intézetek által lehet ezt végbe vinni, mellyek' a' lónak szeretetét terjesztik, 's olly dolgokat hoznak köz kedvellésbe, mellyre szükségesképpen ló, még pedig jó ló kell. Ez is ollyan tárgy, mellyet csak Egyesületek vihetnek végbe. Anglia a' lótenyészésnek, 's azzal való kereskedésnek olly nagy virágzását az ottan olly nagyon kedvelt versenezésnek, vadászatnak 's meg annak köszönheti, hogy majd minden szeret ott lovagolni. Csak ezen három dolognak fellállásától, 's gyarapodásától reménlhetünk mi is valódi előmenetelt lótenyésztésünkre nézve. Hogy nem csak a' *bizonyos*, de a' reménlhető haszonnak melly nagy rugó ereje vagyon, 's mit mívelt 's mívelhet, azt Gróf Széchenyi István a' Lovakrúl írt munkájában bőven eléadja 's czáfolást nem szenvedőleg mutatja-meg. Az Ő, 's több lelkes Hazafiak' hálát érdemlő munkásságának 's áldozatinak köszönhetjük, hogy a' versenezés' igen hasznos intézete nálunk már felállott, 's állandóságot igér; melly kétségen kivűl meg is

lesz, hogy ha több Hazafiak ezen hasznos czélra erejeket 's munkásságokat egyesítik. —

Nem kevesebbé méltó tárgya hazafiúi iparkodásnak, a' hasonlólag csak Egyesület által kivihető felállítása, 's fenn tartása a' lóval való vadászatnak. Nincs ennél jobb, csalhatatlanabb próbája a' ló' jóságának. A' melly ló' vadászaton jól megyen, jó az katona, 's útazó alá is. De a' világon semmi se is terjeszti 's emeli annyira a' lovagláshoz való kedvet mint a' vadászat. Ha ez nálunk feláll, akkor lesz igazi becse 's kelete a' jó lónak. Költséget 's fáradságot jutalmaztató fog lenni a' tenyésztő iparkodása, ki erre alkalmas lovakat igyekszik, 's tud nevelni. De nem csak lovaink' javítására, nem csak azok' keletének bizonyosabbá való tételére, hanem önnön magunkra is nagyon szükséges ezen férjfias gyakorlásnak 's gyönyörűségnek köz kedveltségbe jövetele. A' lóhoz való kedv, 's abban való foglalatosságnak a' versenezés inkább poézise, belletriája; a' vadászat pedig a' valóságos igazi tudomány. Nem más kontójára, más nyakát veszedelmeztetve, más ügyességét csudálva lehet ezen szenvedelmet kielégíteni; kiki csak önnön teste 's lelke erejével állhat-ki, senkitől nem költsönözhető bátorság, hideg vér, önnön teste' ereje, 's ügyessége vihetik csak mérész repülésben árkon, kerten, keresztül mint szabad fiját önn akaratjának.

Igen becsismértető, 's azt emelő a' lovakra nézve a' vadsértések' lóháton való láncsázása is. Bátor 's kantáros ló kell ezen szép múlatságnak mind azon neméhez, mellyben nem nagyon erős sertések futtokban kergetve szuratnak-le, — mind pedig még sokkal inkább, midőn a' meg támadóval szembe szálló jó erős kanokkal kell megmérkezni. Ezen vadászat' neme Angliában nem gyakoroltatik, mert vad sertés ott nincs. Más országokban is most sokkal kevesebbé van divatjában, mint régebben; részszerint azért, mert nem tartozik az Anglomániához, — részszerint pedig, mivel nagyon sokan inkább szelídebb nyúlacskák 's őzecskék ellen szeretnek véres háborút folytatni, mint bárdolatlan vadsertésekkel üstökbe menni. De nagyon hasznos lenne ennek divatba jövetele. A' lónak legfőbb elrendeltetésében, t. i. a' fegyver köztt való szolgálatban, a' jó kantárosság, 's bátorság egy akármelly más tulajdonságánál is nem kevesebbet érő. A' melly lóval pedig a' dühében habzó vadkannal jó sükerrel szembe lehet állani, 's annak mérész néki rohanásait jól kikerűlni; vagy a' melly azt sebes fordúlásiban nyomba követi azon ló bizonyosan egy Török Spáhival való egybe csapásra is alkalmas.

Ezeknek divatba jövetele kétségen kivűl mind a' lóhoz, mind a' lovagláshoz való kedvet nagyon terjeszteni fogja. Mert nem igérhet 's nyujthat egy lótenyésztőnek semmi is lovaiból

több hasznot, a' versenező gyepnél. A' ki pedig a' lóval való vadászatokban, belé kóstolt a' lovaglás' lelket emelő valódi örömeibe, nem fog az ősz korában is arról egészen lemondani.

Mind a' vadászatnak, mind a' versenezésnek felállítása és fenntartása is csak többek által történhetik. Nagy költségek, és sokaknak abban való részesülése lévén szükséges, azért csak Egyesületek tehetik azokat. De hol lehet inkább remélleni, hogy hasznos czélra Egyesületek gyarapodva felálljanak, mint Hazánkban? Hol vagynak olly sok és gazdag, önn kényekre élhető birtokosok? kiknek mind míveltségétől, mind nemes gondolkozások' módjától hinni lehet, 's várni kell, hogy mélyen érezzék mennyire vagynak éppen törvényes szabadságok, 's minden tehertől való mentt voltok által lekötelezve, tenni 's áldozni köz-czélokra, — és hogy minden kiadás mellyet illyen végre tesznek, 's minden munkásság, mellyet kötetlen idejekből illy czélra fordítanak, egy valóságos *becsületbeli adósság* lefizetése, mellynek felvételére a' Haza kezében ugyan külső kényszerítő erővel bíró kötelező-levél nincsen, de a' mellynek eltartóztatása a' nem fizetőt becsületétől fosztja-meg, 's egy henye, 's mások' veríjtékét lelketlenül pazérló' nevével méltán bélyegzi.

VI.

Hogy micsoda ménesnek vagyok még birtokában, valójában nem azért kivánom köz tudásra bocsátani, mintha a' régi híres Wesselényi ménesnek eddig birtokosára is háromlott dicsőségét hiúságom magának fenn akarná tartani; mert úgy hiszem, csak olly kevéssé irigylésre méltó annak sorsa, ki csak méneséről isméretes mint a' kit szép felesége tesz híressé. Ha a' sors, szük munkálódási-kör, 's csak közepes lelki tehetség, nem fogják engedni, hogy a' Jónak buzgó akaratja 's Hazám' hév szeretete, mellyet keblemben érzek, isméretessé válhasson; 's nevemet a' feledékenységből ki nem ragadhatja, — hadd maradjon az homályban! lovaknak valóban hírt nevet köszönni nem szándékom; — hanem azon okból volna nékem igen fájdalmas, ha közönségesen azt hinnék, hogy a' megesett kótyavetye miatt már ménes nélkül maradtam, hogy így hozzám vevők nem jőnének, — kiket pedig házomnál igen igen szívesen szoktam látni. —

Hogy régi ménesem eladására magamat miért határoztam-el, annak okait úgy tartom eléggé kifejtettem. Hogy pedig a' régi fajból semmit se tartottam de meg sem is tarhattam, minekutánna azon magam elhatározását az újjságok által is köz tudásra bocsátottam, azt minden becsületes ember hiheti 's képzelheti. — A' mostani újj ménesemben van:

Elsőbben, négy teljes-vérü angol kancza, u. m. *Hyppodamia*, az Angliában igen híres Phantom leánya. Ezt Angliából magam hoztam.

South Down, Rubens' leánya, vette Gróf Széchenyi István 1822-ben Angliában, midőn ott a' Király' ménessét eladták, Anyja ez, a' mostan Tököly Péter Úr' birtokában lévő Ariel nevű hágó ménlónak.

Alborak, melly 1827-ben a' Magyar Országon, versenezés' díjjául legelőbb kitett Billikomot nyerte. — *Ibla*, az előbbeninek testvére.

Ezen teljes vérü kanczák, 's maradékaik fognak apalovakat nevelni.

Másodszor, nyolcz fél vérü angol kancza.

Ezeknek fajjaiból a' kanczák fajra a' ménlovak pedig eladásra fognak használtatni.

Harmadszor, a' *Cato* nevü angol ménlovamnak 5 leánya, mellyeknek anyjaik előbbeni ménesemből valók. — Ezekhez járúl 29 darab, három, két, — és egy esztendős kancza-csikóm, mind *Cato*, és *Ditto*, angol ménlovaktól, — ezeknek is anyjok a' régi ménesbeliek, de többnyire a' már említett *Alexander* nevü angol ménlónak, vagy egy *Almansor* nevü arabsomnak fajjaiból valók.

Ezek mind erősségekre nézve, nem csak anyjokat; de minden várakozásomat feljül múlják. Mindazonáltal igen hihető, hogy legalább az első egy két fajzásban csikajik nem lésznek kemény haszon vételre p. o. róka-vadászatra, nehéz lovas' alá, elég erősek, hanem hogy éppen olly jó vérü

's mozdulásu mint igen tartós 15—16 markos lovak fognak származni, annyival bizonyosabb, mivel ezen első fajzásbeliek is igen formások, 's haszonra termettek.

Negyedszer, 12 mostan Csíkban vett eredeti Székely kancza. A' régi jó, tartós, erdélyi lovak még csak illyen havasi fajtákban találtathatvánfel, ezeket teljes vérü angol lovakkal nemesítve 's jó tartás által nagyítva, akarok és fogok ezen kanczáktól igaz jó erdélyi lovakat nevelni. — Több szemem előtt lévő példák által is meggyőződtem illyetén ivadékok' valódi jóvoltáról.

Mind ezen kanczáimhoz használom az Angliából hozott két teljes vérü ménlovamat, *Catot*, és *Dittot* — 's az elsőnek a' Hyppodámiától nálam született, most a' Gróf Kendeffy Ádám' birtokában lévő fiát *Sanchot*.

Ezeken kivül kanczájim mivoltához képest, az igen közel való rokonság' egybe-párosításának elkerüléséért, a' két Hazában pénzért hágó más angol ménlovakhoz is fogok kanczákat küldeni.

Vagynak feles eladó fiatal lovaim is, mellyek hiszem vevőjikben se fognak soha is a' régi Wesselényi ménes' elenyészéséért bánatot gerjeszteni.

Valamint minden feljebb mondottakból, úgy ménesem' ezen mostani állapotja leírásából is reméllem, most minden részre nem hajló 's józanon itélő meg fogja ismérni, hogy az előbbeni ménesem eladása se hazafiságtalanság, se a' lótenyésztés' dolgára nézve káros lépés nem volt.

MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI KÖNYVTÁR 1827